

-
- › Čentěš a generálny prokurátor SR ako diskurzívna zásterka: analýza vybraných textov podľa modelu kritickej diskurzívnej analýzy Teuna van Dijka
 - › Diskurzívna analýza kauzy o vystáňovaní Rómskeho etnika košickou samosprávu na základe zákona o odpadkoch
 - › Politické nastolování agendy

Media Res

Odborný studentský časopis pro mediální studia a žurnalistiku

Editorka čísla, korektury: Kateřina Kirkosová (k.kirkosova@mail.muni.cz)

Redakční rada: Tomáš Bártek, Kateřina Kirkosová, Jan Motal, Pavel Sedláček, Marína Urbániková.

Grafika a sazba: Petr Barták

Kontakt: casopis.munitv.cz

Periodicita: 2x ročně

Místo vydávání: Brno

Vydavatel: Katedra mediálních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00, Brno

Příspěvky označené jako studie byly recenzovány v rámci anonymního řízení dvěma recenzenty.

Ročník 2, číslo 1, leden 2014.

Použité fotografie:

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Print_Media_Academy_Heidelberg.jpg

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Teun_A._van_Dijk,_Barcelona,_2013.jpg

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gypsy_settlement_near_Letanovce_.jpg

Časopis je publikován pod licencí Creative Commons:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/cz/>

Dílo smíte:

Šířit – kopírovat, distribuovat a sdělovat dílo veřejnosti

Upravovat – pozměňovat, doplňovat, využívat celé nebo částečně v jiných dílech

Za těchto podmínek:

Uvedte autora – Máte povinnost uvést údaje o autorovi a tomto díle způsobem, který stanovil autor nebo poskytovatel licence (ne však tak, aby vznikl dojem, že podporují vás nebo způsob, jakým dílo užíváte).

Neužívejte dílo komerčně – Toto dílo nesmíte využít pro komerční účely.

Zachovejte licenci – Pokud toto dílo jakkoliv upravíte nebo použijete ve svém díle, máte povinnost výsledek své práce šířit pod stejnou nebo slučitelnou licenci.

obsah

Čentěš a generálny prokurátor SR ako diskurzívna zásterka: analýza vybraných textov podľa modelu kritickej diskurzívnej analýzy Teuna van Dijka

článok 4

Diskurzívna analýza kauzy o vystaňovaní Rómskeho etnika košickou samosprávou na základe zákona o odpadkoch

článok 14

Politické nastolování agendy

esej 24

Milan Kundera aneb Co zmůže literatura? Soubor statí o díle Milana Kundery

recenze 28

Fenomén športu zo sociologickej perspektívy

recenze 32

Vážené čtenářky
a vážení čtenáři,

Editorial

z prostého přehlédnutí obsahu nalevo jistě poznáte, že protentokrát, ve třetím čísle studentského odborného časopisu Media res, jsme se rozhodli razantněji podtrhnout a jasněji zvýznamnit linii tematické rozmanitosti, originality a kreativní eklektičnosti, nezapomínajíce přitom na závazky a cíle proponované v čísle minulém.

Začíst se můžete do dvou zajímavých a podnětných článků. Martin Vonšák analyzuje dva svébytné diskurzivní fragmenty vztahující se k případu nejmenování Jozefa Čentěša generálním prokurátorem Slovenska. Jozefína Majchútová podrobuje detailnějšimu pohledu kauzu vystěňování obyvatel romské osady na základě zákonu o odpadech. Inspirativní a v jistém smyslu shrnující jsou i dvě zařazené úvahy, text Vojtěcha Žáka o procesech nastolování agendy v politickém poli.

Poslední blok nabízí dvě recenze – Karolína Bělohávková představuje sborník Milan Kundera aneb Co zmůže literatura?, jenž byl publikován ke stejnojmenné mezinárodní konferenci konané v květnu 2009 v Brně. Monika Grečková s pečlivostí recenzuje Sociologii sportu, editovanou Alešem Sekotem.

Příjemné čtení,

Kateřina Kirkosová
editorka čísla

Čentěš a generálny prokurátor SR ako diskurzívna zásterka: analýza vybraných textov podľa modelu kritickej diskurzívnej analýzy Teuna van Dijka

Martin Vonšák

ABSTRAKT:

Článok sa zaoberá dvoma na seba nadväzujúcimi textmi vychádzajúcich zo sporu okolo nevymenovania Jozefa Čentěša ako generálneho prokurátora.¹ Autormi textov sú Miroslav Kusý, na ktorého text s názvom Som nasrdený a rozhorčený odpovedá prezident Ivan Gašparovič výstupom Odpoveď prezidenta SR Ivana Gašparoviča Miroslavovi Kusému. Optikou kritickej diskurzívnej analýzy založenej na van Dijkovom teoretickom ukotvení sa článok snaží poukázať na argumentačné taktiky autorov pri kreovaní názorových línií manifestovaných v skúmaných textoch. Zároveň sa predstavený text pokúša načrtnúť kontúry diskurzov a ich presahov v téme voľby generálneho prokurátora na Slovensku.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

kritická diskurzívna analýza, voľba generálneho prokurátora, Jozef Čentěš

¹ 18.6. 2013 bol zvolený generálny prokurátor Jaromír Čižnár. V čase tvorby tohto textu ešte nebolo jasné, či ho prezident vymenuje.

Slovenská republika bola od februára 2011 do júna 2013 bez generálneho prokurátora. Prezident Ivan Gašparovič sa totiž rozhodol napriek, alebo aj vďaka, nálezu Ústavného súdu SR generálneho prokurátora zvoleného bývalou koalíciou nevyzmenovať Jozefa Čentéša. Overovanie jednotlivých skutočností vedúcich k tomuto abnormálnemu štátoprávnomu stavu nie je cieľom tohto textu. Ním je cez diskurzívnu analýzu dvoch vybraných článkov poukázať na to, ako sa jednotlivé témy a diskurzy dokážu prelínať a prípadne (od)viest' do diskurzu úplne iného, s právnym systémom nemajúcim nič spoločné. Napriek tomu vybrané texty nie sú nepodstatné. Po prvé kvôli postaveniu ich autorov, ktoré navodzuje minimálne odbornú autoritu, a po druhé, predstavujú určitý náčrt atmosféry mediálnej diskusie týkajúcej sa voľby generálneho prokurátora.

1 V TEORETICKOM RÁMCI

V rámci diskurzívnej analýzy sme pracovali s pojmami „diskurz“ a „ideológia“, na ktoré sme sa pozreli optikou Teuna van Dijka.

Najprv k diskurzu. Napriek tomu, že sa pojem usadil v mnohých disciplínach a operuje sa s ním v bežnej konverzácii, či v médiách, neexistuje jednotná formulácia, ktorá by tento výraz objasnila. Každá odborná disciplína si význam sčasti upravuje a sčasti sa spolieha na akýsi „common sense“ o tom, ako a v akých súvislostiach ho používať.

Van Dijk sa vyhýba presnej formulácii toho, čo je „diskurz“, miesto toho predstavuje užšiu špecifikáciu cez hlavné dimenzie, z ktorých diskurz pozostáva a ktorými sa analýzy následne zaoberajú. Ide o „užívanie jazyka, komunikovanie vlastných presvedčení (kognícia) a interakciu v sociálnych situáciách“ (Van Dijk, 1997, s. 2). Inak povedané, skúmanie diskurzu nám pomáha objasniť to, s čím sa už zaoberal Wittgenstein (ale aj ďalší filozofi pred ním), keď zaviedol pojem *jazykových hier*. Jazyk podľa neho definuje a posúva hranice nášho sveta, resp. jeho percepcie a diskurzívna analýza na tento fakt nepriamo naväzuje, keď sa snaží o deskripciu a interpretáciu pravidiel týchto jazykových hier. A samozrejme, snaží sa objasniť aj príčiny a účel vzniku či úprav pravidiel v danej hre, čiže v kontexte.

Ďalším kľúčovým pojmom, je „ideológia“. Podobne ako pri „diskurze“, ani v tomto prípade van Dijk neartikuluje jednu konkrétnu „poučku“, ale ponúka syntézu, ktorej výsledkom je obsiahlejšia teória reflektujúca ideológiu ako (Van Dijk, 1998, s. 23-27):

- › sociálnu funkciu – čím zodpovedá otázku, prečo vlastne ideológie vznikajú. Van Dijk upozorňuje, že ideológie nemajú len reprodukčnú a legitimačnú funkciu dominantnej skupiny, ale aj obrannú a koordinačnú (nielen dominantných štruktúr). Odvracia sa od marxistického vnímania ideológie ako niečoho negatívneho, prikláňa sa k dichotómii vychádzajúcej z efektivity danej ideológie,
- › kognitívne štruktúry – orientujúce sa na mentálnu stránku aktérov vystupujúcich v ideológii, ich názorové pozadie, „bias“ vychádzajúce zo sociálneho, resp. inštitucionálneho ukotvenia, ktoré determinujú sociálne konanie. Na tomto poli uplatňuje pojem *mentálne modely* ako kľúčový aspekt pri prepájaní *sociálneho a osobného, všeobecného a špecifického*. Práve toto je aspekt, ktorý radí van Dijka do sociokognitívnej vetvy v rámci prístupov k diskurzívnej analýze,
- › diskurzívne štruktúry² - teda konkrétne spôsoby, akými sa ideológia prejavuje a reprodukuje.

2 „Discursive expression and reproduction.“

Je potrebné zmieniť sa o ďalšom zásadnom momente. Diskurzívna analýza „*je angažovaná a je na to hrdá*“ (Van Dijk, 2001, s. 96). Keďže ide primárne o analýzu komunikačných aktov, musí byť dôvod, prečo vybrané texty analyzovať. Ak by sa tak dialo len kvôli textom samotným, ďalej ako za lingvistiku by sme sa nedostali už len preto, že „*lingvistika sa zastavuje u vety: je to posledná jednotka, o ktorej sa domnieva, že má právo sa ňou zaoberať*“ (Barthes, 2002, s. 11). Lenže cieľom diskurzívnej analýzy nie je skúmať text pre text samotný. Konflikty, ktoré diskurzívna analýza rieši, nepochádzajú z textov, ale texty sú výsledkom práve problémov vyplývajúcich z reality jedinca i spoločnosti. Aj preto van Dijk (2001, s. 96) kritický diskurzívny výskum pasoval do pozície „*ochrancu utláčaných*“ a snaží sa o to, aby výskumom rozumeli aj jedinca, ktorí nemajú bezprostrednú skúsenosť s akademickou obcou.

Tento fakt je zároveň príčinou multidisciplinarity kritickej diskurzívnej analýzy. Kým výskum textu samotného si s lingvistikou vystačí, pri skúmaní jeho efektu na jednotlivca, skupinu či inštitúciu už treba brať na zreteľ aj ďalšie disciplíny, ktoré so spoločnosťou súvisia. Od sociológie, cez psychológiu a ďalšie smery až po, ako je to v našom prípade, právo.

2 ANALÝZOU K IDEOLOGICKÉMU ŠTVORCU

Analýze sme podrobili dva bezprostredne prepojené texty: jeden je odpoveďou na druhý. Prvý text (označený ako T1) je z pera politológa Miroslava Kusého „*Som nasrdený a rozhorčený*“. Je uverejnený v publicistickej sekcii internetovej verzie denníka SME 3. 1. 2012. Žánrovo by sa dal zaradiť medzi poznámku – malý komentár s prvkami fejtónu, prípadne naopak, pretože sa text javí, že skôr patrí medzi publicistiku emocionálneho typu než racionálneho (Tušer, 2003, s. 106, 113). Je to reakcia na rozhodnutie prezidenta SR nevymenovať generálneho prokurátora. Text, pod ktorým je podpísaný Ivan Gašparovič (označený ako T2) „*Odpoveď prezidenta SR Ivana Gašparoviča Miroslavovi Kusému*“ bol publikovaný na oficiálnych stránkach prezidentskej kancelárie 7. 1. 2013.

Oba texty vychádzajú a reagujú na absenciu generálneho prokurátora, čo je závažný nedostatok právneho štátu ukotveného Ústavou. Opozícia a intelektuáli prezentujú tento stav ako úmyselnú nečinnosť prezidenta. Zdá sa ale, že v otázke výsostne právneho charakteru je argumentácia v habermasovskom zmysle³ marginalizovaná. Dokonca sa javí, že jednotliví aktéri si prostredníctvom médií vymieňajú správy, ktorých adresátom sú oni samotní. Na tento fenomén upozornil napríklad Eco, keď napísal, že médiá sú „*sú nástrojom moci v rukách politických alebo ekonomických strán, ..., pretože ich skutočnou úlohou, ..., je vysielat' – ponad hlavy čitateľov – zašifrované odkazy inej mocenskej skupine*“ (Eco, 2004, s. 45). Médiá sú ale aj činiteľom, ktorý núti politikov podriaďiť sa tzv. „*mediálnej logike*.“ (Jiráč, 2008, s. 13). Komunikujú prostredníctvom médií v jej intenciách, ale dôležité je, že vo svojich výstupoch využívajú aj argumenty, ktoré s témou nemajú nič spoločné, ba dalo by sa povedať, že atakujú privátny charakter aktérov.

Ešte pred samotnou analýzou malá poznámka k ďalším kategóriám v spojitosti s obsahom diskurzívnych štruktúr, ktoré pomohli pri formovaní ideologického štvorca a uchopení argumentačnej taktiky autorov: van Dijk totiž vymedzuje kategóriu *lokálnych mikroštruktúr* ako stavebných prvkov a nositeľov významu, emócie a intencie (na kontextuálnej úrovni) diskurzívnych štruktúr (to znamená užívanie rôznych slov, fráz, prepojení medzi vetami apod. v rámci určitého textu) (Van Dijk, 1980, s. 29).

3 Tým máme na mysli argumentáciu v rámci diskusie bez limitov vyplývajúcich z tradícií, dogiem či vplyvu mocenských síl.

2.1 Rozbor textu „Som nasrdený a rozhorčený“

Už titulok textu v sebe nesie hlboký emocionálny náboj. Autor sa v ňom autor v prvej osobe singuláru, čím naznačuje, že pôjde o subjektívny postoj a užitie slov „nasrdený“ a „rozhorčený“ implikujú hlbokú emóciu. Ďalšie výrazy ako „hanebnej“, „drzý novoročný šplech“, „ťahal za nos“ len potvrdzujú hnev eskalujúci do „občianskej neposlušnosti“. Publicistika emocionálneho typu si takýto výber slov môže dovoliť a je sympatické, že Kusý sa takto explicitne vymedzuje. Natískajú sa však dve otázky: Voči čomu? Vyjadruje textom nesúhlas s nevymenovaním Čentéša alebo s osobou Ivana Gašparoviča, ktorej ako jednému z najvyšších ústavných činiteľov drzo tyká a oslovuje ho familiárne. („Ičo, ako môj prezident si mi narobil už dosť hanby a šíria sa o tebe po celej krajine nepekne chýry.“) Druhá otázka, aké argumenty Kusý používa na podporu svojich vyjadrení? Pokiaľ ostaneme pri téze, že grom textu je generálna prokuratúra, jediným argumentom na podporu vymenovania je výraz „legálne zvolený“. Vôbec sa nezaobera analýzou prezidentových dôvodov a miesto právnickej argumentácie, ktorú si táto téma vyžaduje, spochybňuje prezidentovu kompetenciu. Napríklad prezidentovým zasadením do roly diktátora, ktorý sa „postavil nado všetko v tomto štáte, nebude mu diktovať ani ústava, ani Ústavný súd, ani Národná rada Slovenskej republiky, ani občianska verejnosť – v jeho podaní „ulica““. Cieľom je tak urobiť z Gašparoviča ignoranta, ktorý nemá problém obísť „občiansku verejnosť“.

Do nej, veľmi sofistikovane radí každého čitateľa svojho textu, keď sa z rozprávačskej „ich formy“ posúva do plurálu („Prezident nás ťahal za nos celých dvadsať mesiacov...“). Takto sa zrejme snaží navodiť dojem, že občianska neposlušnosť, ktorú iniciuje, vychádza „zdola“, pričom opomína svoje odborné zameranie politológa. Najzaujímavejšia veta je v záverečnom odseku: „Dúfam, že nezostanem sám, kto hlása...“ V súvislosti s v texte nastolenou premisou, že „nás“ niekto vodí za nos, by vyjadrenie nesúhlasu pre dotyčného znamenalo akceptáciu vlastnej ľahostajnosti a nezodpovednosti (nehovoriac o skrytom apele na to, že inteligentný človek sa za nos ťahať nenechá).

Gašparovič podľa Kusého zlyháva nielen po kompetenčnej stránke, ale aj morálnej. Naznačuje to tvrdením, že už „narobil dosť hanby a šíria sa o tebe po celej krajine nepekne chýry“. Samozrejme, sú to len chýry a dokazovať má investigatívna žurnalistika, ale čitateľovi nemusí byť jasné, o aké chýry ide, čím sú podložené. Z textu sa len dozvedá, že súčasný prezident robí hanbu. Celý text finalizuje verzálkami napísaná výzva končiaca výkričníkom. Kusý sa v nej nechce zbaviť prezidenta, ale prekáža mu Gašparovič minimálne ako verejne činná osoba. Preto, to neobjasňuje a zrejme sa spolieha na pamäť a povedomie čitateľa.

Pre zhrnutie, autor otvorene manifestuje svoj postoj k prokurátorovi a ku Gašparovičovi. Precíznosť uvádzania faktov je viac ako vágna a takisto úroveň popisu je príliš abstraktná. To by ešte nemuselo nič znamenať, problém však je, že text je uverejnený na najväčšom spravodajskom portáli v sekcii Náznaky. No jeho úroveň, štylizácia a očividná jednostrannosť ho predurčujú skôr do diskusných komentárov na fórach bez administrátorov. Čitateľ by však od akademickej elity a politológa očakával niečo relevantnejšie a konkrétnejšie ako prázdny predpoklad súhlasu na základe skrytých presupozícií.

Teun van Dijk

2.2 Rozbor textu

„Odpoveď prezidenta SR Ivana Gašparoviča Miroslavovi Kusému“

Nazrime na odpoveď z kancelárie prezidenta Slovenskej Republiky. Gašparovič volí síce miernejší tón (nadpis dokonca evokuje administratívny štýl), ale emocionálne podfarbeným slovám a figúram sa tiež nevyhýba („politickí rytieri bez bázne a hany“ kontra „Gašparovič, ktorý s odvahou a čestne bojoval o hlasy voličov“). Svojou rétorikou sa snaží znížiť kompetenčnú autoritu Kusého, keď ho nazýva „jednofarebným politológom“ bez minimálneho právneho povedomia, ktorý „si nedal toľko námahy, aby si prečítal ústavu“. Prezident skryto znehodnocuje Kusého intelekt, keď tvrdí, že „rozumie, že pán Kusý nie je právnik“. Kompozícia tejto vety naznačuje alebo preklep, alebo podsúva neschopnosť Kusého vyštudovať a pochopiť právo. Naproti tomu vyzdvihuje seba ako osobu s ustáleným postojom ako „právnik a politika“. Podopiera ho „desiatkami rozhovorov a právnych analýz i množstvom poznatkov...“. Pomocou výrazov ako „právne analýzy“ v spojitosti so zdaním veľkého množstva poznatkov tak vytvára dojem svojej odbornej špecializácie a podkopáva odbornosť svojho oponenta.

Gašparovič sa posúva aj k atakom na morálny charakter Kusého. Neodpovedá síce na „nepekné chýry“, no poukazuje na 2 zaujímavé aspekty. Prvý je spomenutý hneď v úvode, kde prezident píše, že nepobadal u Kusého rozhorčenie pri pomoci do kresla rektora. V prvom momente vyvstáva otázka, čo má tento fakt spoločné s diskusiou? Autorovi týchto riadkov sa núkajú dva varianty odpovedí. Prvý, má u Kusého vzbudiť akúsi vďačnosť, prípadne čitateľom naznačiť, že Kusý je „nevďačný vypočítavec“, čím sa vraciame k diskreditácii oponenta. Druhým variantom by mohol byť skrytý odkaz Kusému (v zmysle vyššie spomínaných Ecových intencií). Aké posolstvo by ale táto správa niesla, to si možno len domýšľať.

Tak ako Kusý operuje s občianskou spoločnosťou, Gašparovič narába s pojmom „občan“. Najprv ním označuje sám seba a potom sa na naň odkazuje („Občan vie pochopiť...“), až ho napokon „prosí“, nech si prečíta jeho deväť stranové rozhodnutie. Tí, ktorí tak neučinia sa dostávajú v zmysle posledného odseku medzi tých, „ktorí nemajú dobré úmysly“. A kto by chcel byť zlým človekom?

Problémom je, že ani Gašparovičov text do diskusie v kontexte právneho diskurzu neprispieva ničím relevantným. Obviňuje opozíciu a s nimi aj médiá z „odvádzania pozornosti“, pričom sám tak robí, keď píše:

„Opozičné politické strany nemajú inú relevantnú tému, ktorou by zaujali občana, zápasiaceho s existenčnými starosťami dneška. Lebo väčšina médií na Slovensku nerobí spravodajstvo, ale jednofarebnú politiku, ktorá má za cieľ rozdeliť Slovensko. Asi tak, ako je politicky radikálne rozdelená spoločnosť v niektorých krajinách regiónu. Komu však vyhovuje táto destabilizácia pomerov?“

Navyše používa neoveriteľné tvrdenia (Čo znamená „radikálne rozdelená spoločnosť“ a ktoré konkrétne „krajiny regiónu“ má na mysli? Nehovoriac o tom, že asi chcel napísať „regiónoch krajiny“). A otázka na záver priam nabáda ku konšpiračnému myslieniu.

2.3 V ideologickom štvorci

Ako teda autori kreujú ideologický štvorec? Už sme naznačili sofistikovaný spôsob, ako Kusý a aj Gašparovič polarizujú čitateľov a prikláňajú si ich na svoju stranu. Kusý ale, aj vzhľadom na dĺžku svojho textu a mieru svojho „rozhorčenia“, využíva stratégiu

negatívnych kampaní. Celý jeho text je popretkávaný referenciami na prezidentove excesy a lapsusy (napr. keď občiansku verejnosť hrubo nazval „ulica“, „hanbu“ zas narobil rôznymi skomoleninami, napr. „Organizácia spojených nádorov“, atď.). Na záver vyzýva k otvorenej demonštrácii nesúhlasu s jeho osobou na poste jednej z ústavných funkcií. Červenou stužkou, čím môže odkazovať na jeho pôsobenie v KSČ pred rokom 1989, na sympatizovanie a kolaboráciu počas vládnutia Vladimíra Mečiara na Slovensku, alebo na servilnosť voči vláde Roberta Fica.

Gašparovič využíva viac stratégií. Poukazuje na chyby opozície a obviňuje médiá z „jednofarebnej politiky, ktorá má za cieľ rozdeliť Slovensko.“ Takto vyvoláva atmosféru strachu, ale už nevysvetľuje, ako a prečo sa tak deje, kladie len „konšpiračnú“ otázku: „Komu však vyhovuje táto destabilizácia pomerov?“ Ani Kusému neostáva nič dlhý, keď mu vracia červenú stužku s odkazom na jeho chyby, o „ktorých musí vedieť veľmi dobre!“ Je možné, že odkazuje na pôsobenie Kusého ako profesora marxistickej filozofie a tu ťaží z ešte stále na Slovensku prítomného predsudku: marxizmus = komunizmus. Aby však prezident vyzeral sympatickejšie, prikladá „disclaimer“ s priznaním, že „nie je bez chýb“, ale „na rozdiel od nezodpovedných kriklúňov si plne uvedomuje zodpovednosť“. Tým sa stavia do binárnej opozície akcentovanú ďalej, keď spomína svoju odvahu a česťnosť v politických súbojoch a pri konfrontácii s občanmi na rozdiel od Kusého (a jemu podobných), ktorí strieľajú „otrávené šípy spoza bariéry slobody demokratickej tlače“. Tu znovu používa stratégiu zvýrazňovania vlastných činov, ktoré emotívne, metaforicky podčiarkuje pokúšaním na negatívnu kampaň jeho odporcov. Zásadnú otázku vyvoláva zaujímavé spojenie „bariéra slobody demokratickej tlače“ a autor týchto riadkov si nie je celkom istý, čo tým chce prezident naznačiť. Je sloboda tlače obmedzujúca a limitujúca alebo slúži len ako zásterka na realizáciu škodlivých kampaní?

ZÁVEROM

Napriek skutočnosti, že iniciačným apelom vyššie rozoberaných textov, komunikácie medzi Miroslavom Kusým a Ivanom Gašparovičom, bola diskusia týkajúca sa generálnej prokuratúry, argumenty, ktoré by spadali do tejto sféry absentujú. Ak opomenieme odkazy prezidenta na Ústavu SR (na ktorú ale odkazuje aj Kusý) a narážky na dokument, kde prezident uvádza dôvody rozhodnutia (ktoré by mimochodom tiež stáli za hlbšiu analýzu). Žiaden aktér neprejavuje ani len snahu citovať z, pre túto záležitosť najrelevantnejšieho dokumentu, z rozhodnutia Ústavného súdu SR. Miesto toho odkazujú na seba, svoju minulosť a celý právnický diskurz posúvajú do roviny nič nehovoriacich, banálne zovšeobecňujúcich a útočných fráz na úrovni bulvárnych tém.

Nuž a ako je to s angažovanosťou autora tohto rozboru? Kto je v celom tomto diskurze utlačovaný? Kto si zaslúži pozornosť a solidaritu? Domnievam sa, že sú to práve tí „občania“, na ktorých sa odvoláva Gašparovič a tá „občianska verejnosť – ulica“, ktorú samozvane zastupuje Kusý. Nie je problematické, že sa autori článkov k týmto skupinám radia, problematická je ich dialektika. Ako sa ukázalo, vo veľkej miere k téme nerelevantná a odvádžajúca od podstaty celej kauzy. Skôr ako „rozhorčené a nasrdené“ „šplechy“ by malo občana zaujímať právnické pozadie celej problematiky, keďže ide predovšetkým o právny problém. To si však vyžaduje čas i ochotu vzdelávať sa, aktivitu a reálnu námahu. Inak sa celá záležitosť zvrhne do politickej hry a z právnického diskurzu sa presunie do sfér politických machinácií a nezmyselného osočovania, ktoré nemá nič spoločné s habermasovským poňatím argumentácie v diskurze a verejnej sféry. Nanešťastie, v takom prípade je občan náchylný k tomu, čo Kusý označil ako „ťahanie za nos“. Inak povedané, manipulácii.

POUŽITÁ LITERATÚRA A ZDROJE

- Barthes, R. (2002). Úvod do strukturálnej analýzy vyprávění. In P. Kylvoušek (ed.), *Znak, struktura, vyprávění: výbor z prací francouzského strukturalismu*. Brno: Host.
- Eco, U. (2004). *Pět úvah o morálce*. Bratislava: Kalligram.
- Gašparovič, I. (2013). Odpoveď prezidenta SR Ivana Gašparoviča Miroslavovi Kusému . Dostupné z http://www.prezident.sk/?spravy-tlacoveho-oddelenia&news_id=16785.
- Jiráček, J. (2008). Úvod. In D. Hallin & P. Mancini, *Systémy médií v postmoderním světě: tři modely médií a politiky*. Praha: Portál.
- Kusý, M. (2013) Som nasrdený a rozhorčený. Dostupné z <http://komentare.sme.sk/c/6655060/som-nasrdeny-a-rozhorceny.html>
- Nováková, L. (2011). Mediální reprezentace otcovství a její proměny v čase. Nepublikovaná diplomová práce, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/143860/fss_m/
- Tušer, A. (2003). *Ako sa robia noviny*. Bratislava: SOFA.
- van Dijk, T.A. (1997). *Discourse as structure and process: discourse studies: a multidisciplinary introduction*. London: SAGE Publications.
- van Dijk, T.A. (1998). *Opinions and Ideologies in the Press*. In A. Bell & P. Garrett (ed.), *Approaches to media discourse*. Malden: Blackwell.
- van Dijk, T.A. (1980). *Macrostructures: an interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition*. Hillsdale, N.J.: L. Erlbaum Associates. Dostupné z: <http://www.discourses.org/download/books/>
- van Dijk, T.A. (2001). Multidisciplinarity CDA: a plea for diversity. In R. Wodak & M. Meyer (ed.), *Methods of critical discourse analysis*. London: SAGE Publications.

PRÍLOHY

Som nasrdený a rozhorčený

Som nasrdený a rozhorčený z ostatnej hanebnej provokácie „môjho“ prezidenta. Nijak ináč nemôžem chápať jeho drzý novoročný šplech do očí celej občianskej verejnosti tejto krajiny, že nevymenuje parlamentom legálne zvoleného Jozefa Čentéša za generálneho prokurátora.

Prezident nás ťahal za nos celých dvadsať mesiacov, vyše jeden a pol roka, keď sa tváril, že zvažuje, či vymenovať, alebo nevymenovať.

Keď sa už do veci zaangažovala občianska verejnosť, tak jej odkázal, že ulica mu nebude diktovať.

Presne tá občianska ulica, ktorá mu bola dosť dobrá na to, aby ho – aj proti mojej vôli – po druhý raz zvolila za prezidenta.

Postavil sa nado všetko v tomto štáte, nebude mu diktovať ani ústava, ani Ústavný súd, ani Národná rada Slovenskej republiky, ani občianska verejnosť – v jeho podaní „ulica“.

Za seba ako suverénneho občana Slovenskej republiky ja zas odkazujem Ivanovi Gašparovičovi. Ičo, ako môj prezident si mi narobil už dosť hanby a šíria sa o tebe po celej krajine nepekne chýry.

Na tom nech si zgustne investigatívna žurnalistika, ale toto už bola pre mňa bola posledná kvapka.

Dávam ti svoje ultimátum z tej ulice, ktorou tak pohrdaš: buď konečne vymenuješ Jozefa Čentéša za generálneho prokurátora SR, alebo okamžite odstúpiš!

Pokiaľ nesplníš jednu z týchto podmienok, vyhlasujem ti občiansku neposlušnosť a nebudem ťa uznávať za svojho prezidenta.

Myslím to smrteľne vážne, so všetkými trestnoprávnymi dôsledkami, ktoré by z toho mohli pre mňa vyplynúť. Symbolom tohto môjho rozhodnutia bude červená stužka na klope môjho kabáta.

A kto so mnou súhlasí, nech sa pridá. Dúfam, že nezostanem sám, kto hlása: **DOSTĚ BOLO GAŠPAROVIČA!**

Miroslav Kusý
Autor je politológ

Odpoveď prezidenta SR Ivana Gašparoviča Miroslavovi Kusému

7. január 2013

Som smutný a znepokojený z článku bývalého kolegu, ktorý sa pasuje do pozície horvorcu občianskej verejnosti a rozhorčene vyzýva k občianskej neposlušnosti. Trochu ma to udivuje, lebo v čase, keď som mu pomáhal do kresla rektora Univerzity Komenského, som u neho žiadne rozhorčenie z môjho konania nebadal...

Pán Kusý je rozhorčený, lebo som využil svoju ústavnú právomoc a v súlade s Ústavou i mojím právnym názorom som rozhodol vo veci kandidáta na post generálneho prokurátora Jozefa Čentéša inak, ako si predstavuje on a časť politickej opozície. Pánovi Kusému, ktorý nie je právnik, ale jednofarebný politológ, pripomínam, že o nevymenovaní kandidáta Jozefa Čentéša za generálneho prokurátora som rozhodol v zmysle čl. 102 ods. 1 písm. t), čl. 150 Ústavy SR a v súlade s rozhodnutím Ústavného súdu SR. Toto rozhodnutie som urobil 28.12.2012, teda až po tom, ako Ústavný súd SR svojim

verdiktom zverejnil v novembri 2012 výklad Ústavy SR, ktorý potvrdil môj názor, že mám kompetenciu s uvedením dôvodov aj nevymenovať kandidáta zvoleného NR SR za generálneho prokurátora.

V mojom liste predsedovi parlamentu (list som doručil predsedovi NR SR 28.12.2012, nejde teda o „novoročný šplech“, ako hrubo uvádza p. Kusý) som na 9 stranách (!) uviedol dosť dôvodov, pre ktoré som Jozefa Čentěša nevymenoval za generálneho prokurátora. Ani jeden z nich nikto právne nepoprel ani nevyvrátil, pretože tieto skutky sa stali. Je preto poľutovaniahodné, že politológ a profesor Miroslav Kusý si nedal toľko námahy, aby si Ústavu SR a 9-stranové zdôvodnenie prezidenta pozorne prečítal. Keby ho čítal a vzal do úvahy všetky uvedené okolnosti, musel by prinajmenšom zapochybovať a pochopiť, že nie je dôvod vyzývať k občianskej neposlušnosti pre nevymenovanie pána Čentěša.

Pán Kusý, ale aj mnoho opozičných politikov a novinárov, mi vyčíta, že som ich „vyšť jeden a pol roka vodil za nos“. Dôrazne im pripomínam, že za celé toto obdobie, keď som čakal na rozhodnutie ústavného súdu, som sa od začiatku dôsledne pridržiaval svojich názorov a nehovoril som nič iné, než napokon uvádzam v oficiálnom zdôvodnení môjho rozhodnutia. Opakujem, ako právnik i politik som si v záležitosti voľby generálneho prokurátora vytvoril právny názor, ktorý zďaleka nemusí uspokojiť všetkých, ale za ktorým si stojím. Sú za ním desiatky rozhovorov a právnych analýz i množstvo poznatkov, ktorými disponujem ako hlava štátu i ako občan Slovenskej republiky. A väčšinu z dôvodov som zverejnil v liste z 28.12.2012 do Národnej rady SR. Prečo médiá na Slovensku nezverejnia celý text môjho 9-stranového zdôvodnenia rozhodnutia vo veci kandidáta Čentěša? Obávajú sa ho? Dovolím si aj sám odpovedať. Lebo všetci slovenskí politickí predstavitelia, ktorí boli zapojení do manipulácie volieb generálneho prokurátora v NR SR, nutne potrebujú odvieť pozornosť od opätovného otvárania témy ich vlastných pochybení a porušovaní zákona! Lebo boli zlikvidované dôkazy! Vedome ich zlikvidovali. Lebo sa im nepáči, že v liste citujem ich vlastné vyhlásenia spred roka a pol, ktoré potvrdzujú manipuláciu a obchádzanie zákona. Lebo opozičné politické strany nemajú inú relevantnú tému, ktorou by zaujali občana, zápasiaceho s existenčnými starosťami dneška. Lebo väčšina médií na Slovensku nerobí spravodajstvo, ale jednofarebnú politiku, ktorá má za cieľ rozdeliť Slovensko. Asi tak, ako je politicky radikálne rozdelená spoločnosť v niektorých krajinách regiónu. Komu však vyhovuje táto destabilizácia pomerov?

Rozumiem, že p. Kusý nie je právnik. Ale aj politológ musí mať aspoň minimálne právne vedomie a vedomie zodpovednosti za to čo koná. Lebo sa pridal k tým, ktorí nepriamo vyzývajú k zvrátenému nerešpektovaniu rozhodnutia Ústavného súdu, ktorý potvrdil moje oprávnenie vo veci rozhodnúť. A ja som rozhodol podľa najlepšieho vedomia a so zohľadnením všetkých, podotýkam všetkých, okolností.

Občan vie pochopiť, že ak celý priebeh voľby generálneho prokurátora bol spochybňovaný samotnými jej aktérmi aj z kruhov terajšej opozície a politologickej obce, ak sám kandidát Čentěš mal o nej pochybnosti a v priebehu voľby sa dopustil závažného pochybenia „nevedomou“ skartáciou i „nevedomým“ vymazaním údajov z počítača (lebo neskartoval akýkoľvek spis, ale výpoveď politika, ktorá v pôvodnom znení mohla poškodiť predstaviteľov terajšej opozície), ak sa pridal na stranu tých, ktorí urýchlili hlasovanie, aby sa vyhli rešpektovaniu rozhodnutia Ústavného súdu, ako som potom mohol nepochybovať o manipulácii voľby i o neplnení predpokladov kandidáta Čentěša pre post generálneho prokurátora? A ak mám dodnes tieto pochybnosti, lebo ich nikto nevyvrátil, ako som mohol rozhodnúť v prospech pána Čentěša?

Priznávam, už roky mi nie je ľahostajné zlomyseľné znevažovanie mojej osoby ako

človeka i politika. Nie som bez chýb. Nikdy som nepopieral, že som spravil vo svojom živote chyby, ale hod' prvý kameňom, kto ich v živote nespravil a nerobí! Miroslav Kusý o veľkých chybách svojho života musí vedieť veľmi dobre! Možno i preto volí červenú farbu stužky...To však neznamená, že by mu tieto chyby mali novinári denno-denne vyčítať, ako to robí on a jemu podobní demokraticky zvolenému prezidentovi Slovenskej republiky v médiách.

Ja som sa počas mojej doterajšej politickej kariéry nikdy nevyhýbal politickým súbojom. Prečo sa so mnou títo „politickí rytieri bez bázne a hany“ nepustili do čestného súboja o voličov? Prečo míňajú toľko energie na „papierovú mediálnu vojnu“? Ja som dvakrát s odvahou zabojoval o hlasy voličov, chodil som po tých uliciach za voličmi, o ktorých píše pán Kusý, a nestrieľal som na neho otrávené šípy spoza bariéry slobody demokratickej tlače... A 1,2 milióna voličov ma vypočulo. Nepočuje ich však pán Kusý a jemu podobní. Alebo nimi opovrhujú, lebo ich nepresvedčili? Má azda teraz prezident vyzvať tých občanov, ktorí podporujú jeho rozhodnutie o nevymenovaní generálneho prokurátora a burcovať ich, aby nosili slovenské trikolóry na podporu prezidenta?

Má azda prezident prispieť ešte viac k terajšiemu rozdeleniu spoločnosti? Má ešte viac vyhocovať aj tak vyhotené vzťahy? Nie, neurobím to, lebo, na rozdiel od nezodpovedných krikľúňov si plne uvedomujem zodpovednosť mojej pozície i dôsledky mojich rozhodnutí. Uvedomuje si však pán Kusý, k čomu občanov vyzýva a aké posolstvo vysiela do zahraničia? Kde je jeho diel zodpovednosti za pokoj, stabilitu a prosperitu v tejto krajine?

Takže prosím občanov SR, než si pripnú červenú stužku, nech si dobre prečítajú 9 strán môjho rozhodnutia, nech sa zamyslia nad každým dôvodom. Potom nech sa rozhodujú sami, bez nezodpovedného navádzania zo strany tých, ktorým sa asi nepozdáva, že tento štát si počína dobre a spoločnosť sa snaží v zlých časoch fungovať zomknuto, solidárne v dialógu, bez nenávisti a zlomyseľnosti. Lebo toto je teraz pre krajinu najdôležitejšie. Začal ďalší zlomový rok pre Slovensko. Kto nechce pomôcť v tomto úsilí a vyvoláva zlých duchov stálej nenávistnej konfrontácie, nemá dobré úmysly. Konštatujem to s poľutovaním, vážený pán Kusý.

Ivan Gašparovič
prezident Slovenskej republiky

Diskurzívna analýza kauzy o vystáňovaní rómskeho etnika košickou samosprávou na základe zákona o odpadkoch

Jozefína Majchútová

Masarykova Univerzita, Brno

Minulý rok sa slovenskými médiami „prehňalo“ hneď niekoľko káz týkajúcich sa rómskej problematiky, ktoré by sme často mohli spájať s rasizmom. Rasizmus, ale na druhej strane aj pozitívna diskriminácia sú bežným javom v súčasnej spoločnosti, ktorá sa aj napriek veľkej miere tolerantnosti, stále vyznačuje rasovou neznášanlivosťou a vytláčaním marginalizovaných skupín obyvateľstva na okraj spoločnosti.

Problematika, ktorou sa budeme v práci zaoberať, sa týka likvidácie rómskej osady v Košiciach (pri Teplárni), ktorá spôsobila vystáňovanie 156 obyvateľov, ktorí nemali kam ísť, a tak sa roztrúsili po okolitých dedinách, do ktorých ich mesto Košice poslalo. Podľa tvrdenia Európskeho centra pre práva Rómov košická samospráva pochybila v prípade, kedy obydľia Rómov označila za čiernu skládku odpadu. Samospráva toto tvrdenie odmieta a tvrdí, že konala v záujme 240 tisíc obyvateľov, ktorým hrozil výpadok tepla na začiatku vykurovacej sezóny.

Cieľom práce je pomocou diskurzívnej analýzy troch vybraných textov z lokálnych po- bočiek denníka SME poukázať na rasovú zaujatosť, ktorá sa snaží byť skrytá za bezpečnosť a komfort väčšinového obyvateľstva.

1 REFERENČNÝ RÁMEC

Sociálnovedný výskum využíva hlavne dve tradície analýzy mediálnych textov, a to obsahovú analýzu alebo kritickú analýzu. V tejto práci bude využívaná diskurzívna analýza (kritická), ktorá sa orientuje na jednotlivé texty a hľadá významy, ktoré môže daný text nadobúdať v tých ktorých konkrétnych sociálnych kontextoch.

1.1 Kauzy s rómskou problematikou

Pre pochopenie kauzy spojenej s vystahovaním Rómov z ich obydli a spôsobu, akým o nich píšu lokálne mutácie denníka SME, považujem za potrebné poukázať na najznámejšie problémy ohľadne rómskej problematiky, ktoré boli prezentované v slovenských médiách.

Rómska problematika je často mediovanou témou v slovenských médiách. V posledných rokoch sme zaznamenali niekoľko väčších káz.

Začiatkom roku 2010 poslankyňa Belousovová žiadala, aby boli na Slovensku opäť zavedené a tiež aj zverejňované štatistiky rómskej kriminality. Rómovia začali oponovať a poukázali na to, že výroky poslankyne a podpredsedníčky SNS prispievajú k nevráživosti voči Rómom (SITA, 2010). Taktiež sa objavili aj správy o šikanovaní maloletých rómskych detí policajtmi (Jesenský, 2010) a jednou z najväčších káz bolo vyhorenie hradu Krásna hôrka, ktoré sa spájalo s Rómami a menom Mariána Kotlebu, aktivistu Slovenskej pospolitosti a predsedu ĽSNS (Ľudová strana Naše Slovensko) (Prušová, 2012). Problém vyústil až k „upratovaniu“ pod Krásnou hôrkou, kedy Marián Kotleba podporovaný svojimi stúpenkami, chcel vystahovať rómske obyvateľstvo, ktoré bývalo blízko hradu.

Slovenská verejnosť je často konfrontovaná s tematikou rómskej otázky, ktorej prezentácia poukazuje väčšinou na zlyhania Rómov ich nekompetencie. Počas volieb v roku 2012 slovenskú verejnosť pobúrila informácia ohľadom voľby „strany 11“ (Kornajová, 2012). Rómovia novinárom potvrdili, že volili stranu 11 (SMER), ale následne nevedeli, o akú stranu ide.

Môžeme teda postrehnúť, že rómska problematika je v denníku SME a jeho lokálnych mutáciách vykresľovaná veľmi často. Väčšina článkov pracovala s negatívnymi postojmi namierenými voči Rómom. Na kauzu vystahovania Rómov sa teda nedá nazerať ako na jeden odizolovaný fakt, ale je priam nevyhnutné vnímať ju v kontexte naladenia majoritnej spoločnosti voči rómskej problematike.

2 METÓDA

Vzhľadom na orientáciu výskumu zameraného na poukázanie rasovej zaujatosti som zvolila ako metódu skúmania diskurzívnu analýzu. Analýzu diskurzu ponímame z pohľadu Teuna van Dijka, ktorý analyzoval viac možných rovín diskurzívnej analýzy.

Diskurzívna analýza skúma procesy konštrukcie sociálnej reality na určitých, presne vymedzených a konkrétnych výskumných dátach, v prípade tejto práce sa bude jednať o články z internetových portálov denníka SME a hlavne z jeho lokálnych mutácií Košícký a Popradský Korzár.

Vo všeobecnosti sa diskurzívna analýza môže chápať ako interdisciplinárna kvalitatívna metóda významu jazykových aktov a textuálnych (textových) stratégií. „Diskurzívna analýza je interpretatívna a vysvetľujúca. (...) ... implikuje systematickú metodológiu a vzťah medzi textom a jeho sociálnymi podmienkami, ideológiami mocenskými vzťahmi. Interpretácie sú vždy dynamické a otvorené novým kontextom a novým informáciám“ (Titscher, Meyer, Wodak, Vetter, 2000, s. 146 – 147).¹

¹ (Discourse analysis is interpretative and explanatory. ...implies a systematic methodology and a relationship between the text and its social conditions, ideologies and power-relations. Interpretations are always dynamic and open to new contexts and new information.)

Pre túto prácu je podstatné ponímanie diskurzu a diskurzívnej analýzy podľa Teuna van Dijka. Podľa neho vzniká diskurz na spoločenskej a nie na individuálnej úrovni a zároveň poukazuje na to, že samotný diskurz má tri dimenzie: využitie jazyka, hodnotové komunikovanie² a interakcia počas sociálnych situácií. Z toho vyplýva, že cieľom diskurzívnej analýzy u van Dijka je, ako môže využívanie jazyka interferovať hodnoty a interakciu v spoločnosti (van Dijk, 1998).

Rozbor konkrétnych diskurzívnych a kognitívnych štruktúr musí byť vsadený do širšieho sociálneho, politického a kultúrneho kontextu (Van Dijk, 1993). Objektom takto stanovenej CDA je charakter tvorby textu (prípadne prehovoru) a jeho prijatie spoločnosťou.

Pri CDA je nutné koncentrovať sa na kontrolu kontextu³. Táto kontrola sa podľa van Dijka vedie na dvoch úrovniach a to na makro úrovni a mikro úrovni. Potrebujeme pochopiť, že každý používateľ jazyka patrí do určitej spoločnosti a sociálne konania jednotlivcov spadajú do širších sociálnych procesov. Mienky a hodnoty jedincov sú zdieľané celou verejnosťou (spoločnosťou). Analýza na makro úrovni zahŕňa pojmy moc, dominancia, či nerovnosť a na mikro úrovni verbálnu interakciu, komunikáciu a využitie jazyka (Van Dijk, 2003). Mikro úroveň zároveň sústreďuje náš záujem na zovšeobecňujúce vyhlásenia, ktoré boli vyňaté z kontextu. Oznámenia tohto typu pomáhajú tvoriť modely sociálnej prezentácie konkrétnej skupiny, a takto ju podporiť a legitimizovať jej dominanciu na makro úrovni (Van Dijk, 1993). Sémantické makro štruktúry vychádzajú z mikroštruktúr a reprezentujú najdôležitejšie informácie o diskurze a celkovo vysvetľujú súdržnosť textu (Van Dijk, 2002). V tejto úrovni (makro úrovni) sa dá diskurz kontrolovať nielen napísaným, ale aj povedaným a tiež aj tým, čo bolo zamlčané. Ak teda analyzujeme, je potrebné, aby sme svoju pozornosť koncentrovali na komunikatívnu diskrimináciu vylučovaním a vynechaním určitých názorov, perspektív a celých skupín a položiť si otázku, či k týmto formám nedochádza (Van Dijk, 1993).

Cieľom diskurzívnej analýzy u van Dijka, ale nie je len skúmanie textu na lingvistickej úrovni. Ved' nakoľko CDA podľa van Dijka sa zaoberá hlavne témami zameranými na sociálne nerovnosti a sám ju označuje za akéhosi chrániteľa utláčaných, a práve na základe tohto môžeme skúmanie textov rozoberať nielen na akademickú úroveň, ale tiež aj na základe bežnej reality. Problematiku ktorú následne CDA rieši, nepochádza priamo z textov, ale dané texty boli vytvorené na základe reality. Na základe uvedených faktorov, môžeme teda doložiť multidisciplinaritu CDA. Ak by sa jednalo iba o lingvistický výskum, stačil by na to len rozbor textu, ale nakoľko v CDA sa jedná o celú spoločnosť, musíme brať na zreteľ aj ďalšie vedné disciplíny.

2.1 Van Dijk a ideológia

Jedným z kľúčových pojmov u Van Dijka je koncept „ideológie“. Teun van Dijk nevytvoril presnú definíciu pojmu, ale predkladá akýsi súhrn, ktorý reflektuje ideológiu a popisuje jej sociálnu funkciu, pomocou ktorej vyjadrí dôvody, prečo ideológie vznikajú, a upozorní na funkcie ideológie. Tie sa neobmedzujú len na reprodukčnú a legitimizačnú, ale tiež majú obrannú a koordinačnú funkciu. V rámci ideológie van Dijk prezentuje *kognitívne štruktúry*, ktoré sa zameriavajú na názorové konanie aktérov ideológie, ktoré určuje ich sociálne konanie. V tomto rámci poukazuje na *mentálne modely* (začleňujú sociálne x osobné a všeobecné x špecifické). Konkrétne vyjadrovacie postupy ideológie,

2 Communication of beliefs

3 Kontext je definovaný ako „mentálne reprezentovaná štruktúra tých vlastností sociálnej situácie, ktoré sú relevantné pre produkciu a porozumenie diskurzu“. (van Dijk 2003: 356)

prostredníctvom ktorých sa aj reprodukuje nazýva *diskurzívne štruktúry* (Van Dijk in: Bell, Garrett, 1998, s. 23 – 27).

Východiskovou pozíciou pre analýzu bude ideologický štvorec a využitie sémantických mikro a makroštruktúr, ktoré budú následne popísané v analytickej časti.

3 ANALYTICKÁ ČASŤ

Analytická časť práce bude na základe van Dijkovho prístupu k CDA skúmať tri texty, ktoré sa venujú téme odšťahovania Rómov z nelegálnej osady pri košickej teplárni. Tri texty (t1, t2, t3) boli uverejňované na internetovom portáli sme.sk – konkrétne na jeho lokálnych mutáciách (košický a popradský korzár). Sme je mienkotvorný, centristicko-pravicový denník a v krajine má dlhú tradíciu sprevádzanú dobrým menom. Na Slovensku je všeobecne považovaný za médium, ktoré prináša objektívne a kvalitné informácie.

Pri výbere textov sme sa zamerali na konkrétnu kauzu, a snažili sme sa obsiahnuť jej vývoj. Prvý text (Ta) je zo dňa 30.10.2012 a pre Košický korzár ho napísal novinár Miroslav Sambor. Text bol uverejnený v spravodajskej sekcii pod názvom „*Košice zlikvidovali nelegálnu osadu pri teplárni*“ a čitateľa uviedol do vzniknutej problematiky, kedy košická samospráva zlikvidovala nelegálnu rómsku osadu pri teplárni. Druhý text (Tb) je pokračovaním témy a Marek Nemeč z Popradského korzára, v článku „*Košice poslali osadníkov do Rakús, obec ich vrátila*“, prináša 26.11.2012 obraz o tom, ako sa kauza rozvinula a aký je súčasný stav problematiky, teda, že Rómovia boli „odvezení“ na iné miesto. Tu ich neprijali a opäť ostali bez domova. Posledný tretí text (Tc) je zo spravodajskej agentúry SITA a bol uverejnený 10.1.2013. Správa „*Na Rómov sme zákon o odpadoch nepoužili, bráni sa mestu Košice*“ uvádza, že problém, ktorý vznikol na poli košickej samosprávy, nabral na vážnosti a zaoberá sa ním aj Európske centrum pre práva Rómov.

Texty sme vyberali na základe vývoja kauzy tak, aby sme obsiahli všetky podstatné zlomy v priebehu kauzy. Nakoľko kauza stále nie je ukončená. ERRC uvádza obavu nad správou, že magistrát mesta Prešov sa tiež chystá vystáhnovať cca 200 rómskych obyvateľov, nakoľko idú búrať obytné domy v lokalite, kde bývajú. Organizácia apeluje na samosprávu, aby sa o vystáňovaných postarali (ponúkli im ubytovanie) a vyvarovali sa ďalších postupov a krokov, ktoré sa dostávajú do sporu s vnútroštátnymi, ale aj medzinárodnými normami.

Hlavné dôvody, prečo som si vybrala dané texty, predstavuje hneď niekoľko aspektov. Prvým je, že sa jedná o aktuálny problém, ktorý nastal na území Slovenskej republiky a osobne ho považujem za závažné zlyhanie košickej samosprávy. Tiež si myslím, že texty prezentujú Rómov v skreslenom svetle, aj keď prihliadnuc na vzniknuté problémy, neboli v tom celom ani oni bez viny. Hlavným nedostatkom ale je, že zobrazovanie, ktoré články ponúkajú, ich vrhá ešte do černejšieho svetla, ako by malo. Avšak najväčšou motiváciou, a to osobne považujem za najväčší rasisticky orientovaný motív v článkoch, je označenie osady v ktorej žijú ľudia za „nelegálnu skládku odpadu“ a následne v ďalšom článku sa o ľuďoch hovorí ako o odpade.

Analýzou sa budem snažiť dokázať, že košická samospráva, aj napriek rasovo podfarbeným a motivovaným vyjadreniam, v článkoch vyznieva ako akýsi spasiteľ, a teda celý obraz na túto kauzu je zmanipulovaný. Na základe ideologického štvorca od van Dijka budem zobrazovať aké identity predstavujú Rómovia (ONI) a väčšinové obyvateľstvo zastúpené košickou samosprávou (MY).

3.1 Sémantické makroštruktúry / Témy

Nakoľko už teoretická časť práce naznačila, že van Dijkova definícia diskurzu je nejednoznačná, pri tvorbe a pomenovaní diskurzu bude vhodné využiť kategóriu sémantických maloštruktúr, ktoré prezentujú hlavné tézy textu.

t1 - Likvidácia nelegálnej osady (Ta: „začali dnes likvidovať za košickou teplárnou v lokalite Nižné Kapustníky najväčšiu z nelegálnych osád na území mesta“ Tb: „V Košiciach začalo mesto koncom októbra búrať nelegálnu osadu v lokalite Nižné Kapustníky“ Tc: „Asi 150 ľudí vrátane viac ako 60 detí sa muselo 30. októbra 2012 vystaňovať zo svojich domovov v košických Nižných Kapustníkoch.“)

t2 - Zjavné rasistické tendencie (Ta: „prístrešky, v ktorých sa zdržiavajú neprispôsobivé osoby nemožno považovať za stavby... v skutočnosti ide o nepovolenú skládku odpadu.“ a „Košická samospráva označila obydlia vystaňovaných Rómov za čiernu skládku odpadu“ Tb: „veľké mesto narába s ľuďmi ako s odpadom a my máme byť smetisko, kde sa to všetko uskladní?“ Tc: „košická samospráva označila obydlia vystaňovaných občanov za čiernu skládku odpadu, tvrdí Európske centrum pre práva Rómov.“)

t3 - Ochrana väčšinového obyvateľstva (Ta: „Hrozil vážny problém – odpojenie mesta od dodávok tepla, elektriny a v konečnom dôsledku aj od vody.“ Tb: „statika domu ohrozuje nielen jeho obyvateľov, ale aj susedov, pretože hrozí jeho zrútenie“ Tc: „mesto chránilo 240 tisíc obyvateľov Košíc, ktorým hrozil výpadok tepla na začiatku vykurovacej sezóny“)

Ústredným pojítkom je v tomto prípade t1 – likvidácia nelegálnej osady, ktorá má podľa t3 ochrániť väčšinové obyvateľstvo. Táto výzva je ale indikovaná zjavným rasistickým prejavom t2, kedy je osada označovaná za „skládku odpadu“ a následne je aj o Rómoch hovorené ako o „odpade, ktorý treba uskladniť“. Tieto čiastkové témy by sme v závere mohli zhrnúť do jednej: *Likvidácia rómskej osady, ako nelegálnej skládky odpadu na „ochranu“ obyvateľov mesta Košice.*

Aby sme docielili jednoduchšiu tvorbu ideologického štvorca, využijeme ďalšiu z kategóriu, ktorá sa spája s obsahom diskurzívnych štruktúr a to van Dijkove lokálne mikroštruktúry, ktoré predstavujú stavebné prvky a sú nositeľmi významu, emócie a intencie týchto štruktúr.

3.2 Sémantické mikroštruktúry

Prvý text, aj s prihliadnutím na to, že je to spravodajstvo, vyjadruje silné emócie, ktoré sú podfarbené vyjadreniami viceprimátorky Renáty Lenártovej, rómskymi obyvateľmi osady a aj primátorom Košíc pánom Richardom Rašim.

Slová ako „likvidovať“, „likvidácia tohto odpadu“, „chatrče“ a podobne poukazujú na silnú zaujatosť a negatívne emócie, ktoré majú zmienené osoby v sebe. Likvidujeme vždy niečo nežiaduce a práce tieto odkazy poukazujú na nežiaducosť rómskeho etnika v danej oblasti. Autor často využíva citácie a i keď sa snaží byť objektívny, jeho subjektivita (dáva veľký priestor názoru väčšinového obyvateľstva) je prevažujúca. Rómovia majú len jednu jedinú možnosť vyjadrenia a to: „Kde teraz budeme spať... Vyhadzujú malé deti, berieme si ich so sebou, lebo vtedy nemajú právo zobrať nám ich a dať do ústavu“.

Autor umne využíva tvrdenia, kedy sa čitateľ cíti byť súčasťou problému a teda každé-

ho čitateľa radí do svojho textu, napr.: „Vzhľadom na to, že ide o veľmi rozsiahlu nelegálnu skládku odpadu, budeme na jej likvidáciu potrebovať niekoľko dní.“

Text poukazuje v súlade s identifikovanou témou likvidácie na to, že táto likvidácia je nevyhnutná a čitateľa pobáda k rasistickému názoru: „prístrešky, v ktorých sa zdržiavajú neprispôsobivé osoby, nemožno považovať za stavby. Chatrče, v ktorých žijú stovky osôb s deťmi bez vody, elektriny a bez základných hygienických potrieb, teda nemožno odstrániť podľa stavebného zákona.“ Ak k tomu autor pridá aj informácie o starších problémoch, a to dieťa dohryzené potkanom a dieťa, ktoré zhorelo pri požiari, čo jasne apeluje na city čitateľa, ktorý vďaka ľútosti nad dieťaťom, zaujme negatívnejší postoj k rómskej menšine.

Následne, aby autor čitateľa vtiahol do celej problematiky na stranu mesta Košice, je uvedená celá stať s podnadpisom: „Šéfka sociálky má strach o deti“, ktorá má u čitateľa vyvolať pohoršenie a obavy. Autor využíva argumenty od primátora mesta Košíc a vice-primátorky a prostredníctvom týchto informácií vhodne argumentuje k danej tematike, ktorá síce zaváňa rasizmom, ale ten je cítiť najmä z vyjadrení zástupcov mestskej správy a samosprávy.

Druhý text je emotívne ešte viac nasýtený. Jedná sa najmä o vyjadrenie starostu dediny, do ktorej odišli Rómovia vystahovaní z nelegálnej osady. O vystahovalcoch je hovorené ako o tovare: „Košice poslali osadníkov do Rakús, obec ich vrátila“ alebo „... tá ich obratom vrátila späť do Košíc“. Prostredníctvom emotívnych vykreslení je čitateľ vtáhaný do reálneho problému - prílevu rómskeho obyvateľstva do nič netušiacej obce, ktorá svoje konanie (neprijatie Rómov) ospravedlňuje a zakrýva reakciou košickej samosprávy. Text teda nepracuje s odsúdením marginalizovanej skupiny obyvateľstva – Rómov, ale s odsúdením konania košickej samosprávy.

Negatívne pocity, ktoré sa nahromadili, najmä u obyvateľov tejto malej obce, boli deklarované výrazom, kedy boli občania rómskeho etnika označení za „odpad“ – „Veľké mesto narába s ľuďmi ako s odpadom a my máme byť to smetisko, kde sa to všetko uskladní?“ A hoci v ich vyjadreniach tiež badať silný nesúhlas s tým, ako Rómovia prišli do obce, text pracuje hlavne so skupinou košickej samosprávy, kde poukazuje na jej pochybenie.

Práve v tomto bode môžeme pozorovať, aké rozdielne diskurzy používajú jednotlivé lokálne mutácie denníka Sme. Košický korszár o probléme hovorí ako o „nehode“ medzi košickou samosprávou a rómskym etnikom, ktoré bývalo v načierno posadenej osade. Popradský korszár na problematiku nazerá inak, a hoci spomína aj rómsky problém, ako skupiny stojace proti sebe vykresľuje košickú samosprávu a ich dedinu.

Posledný text poukazuje na pochybenie košickej samosprávy, ktorej konanie je kritizované Európskym centrom pre práva Rómov. Správa spravodajskej agentúry SITA v sebe obsahuje prvky, ktorými sa košická samospráva chce jasne vyhnúť zodpovednosti a chce svoje konanie obhájiť tak, aby nepodliehalo kritike. Napr.: „Košice odmietajú tvrdenie, že pri minuloročnom vystahovaní 150 ľudí z Nižných Kapustníkov konalo na základe zákona o odpadoch“ alebo „dôrazne sa ohradzujeme voči tvrdeniam o násilnom vystahovaní a búraní obydlí“.

Správa ponúka argumentáciu, ktorá ma vyvrátiť zlé konanie, a snažia sa dokázať, že nebolo iného východiska a využívajú slová ako „chránilo“, „ohrozovali životy a zdravie“, „krízový stav“ a podobne.

Tu vyzdvihujeme objektivitu, správy, ktorá dáva možnosť sa vyjadriť nielen samospráve mesta Košice, aby sa obhájili, ale aj Európskemu centru pre práva Rómov. To v závere uviedlo, že: „Vystavovanie v mrazivých teplotách bez zabezpečenia dostatočného náhradného ubytovania je však v zmysle viacerých medzinárodných ľudsko-právnych zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná, absolútne neprípustné“ . A teda označilo konanie mesta Košice a jeho samosprávy za neprípustné.

4 IDEOLOGICKÝ ŠTVOREC

Východnou pozíciou pre ďalšiu analýzu textov je Van Dijkov ideologický štvorec. Ten je zostavený zo štyroch techník manipulácie, teda delenie na my (naša skupina) a oni (vonkajšia, nepriateľská skupina). Štyrmi vrcholmi štvorca sú: dôraz na naše dobré skutky (vlastnosti, činy), dôraz na negatívne skutky (vlastnosti, činy) tých druhých, potlačenie našich negatívnych vlastností a potlačenie pozitívnych vlastností protivníka.

+ MY	- ONI
Zdôraznenie „našich“ pozitív	Potlačenie „ich“ pozitív
Potlačenie „našich“ negatív	Zdôraznenie „ich“ negatív

Analyzované texty ponúkajú zjavnú binaritu, v ktorej sa proti sebe stavajú bežní ľudia Slovenskej republiky (reprezentovaný samosprávou mesta Košice a jej predstaviteľmi) a rómske etnikum. Pri tvorbe ideologického štvorca, budeme analyzovať všetky texty spolu, pretože sa texty venujú jednej a tej istej udalosti a ich emocionálny náboj sa nemení, ide len o posun v čase a riešení problematiky. Na základe tohto predpokladu sme sa rozhodli všetky tri texty pomocou ideologického štvorca analyzovať, akoby to bol jeden text.

Je zjavné, že slovná zásoba využívaná v ponúknutých článkoch slúži k diskreditácii skupiny „oni“. Články vytvárajú dojem, že Rómovia museli byť vystavovaní, pretože sú zodpovední za všetky problémy ohľadne dodávky tepla a ohrozujú „slušných ľudí“ (my) a ich pohodlný život. Košická samospráva (my) sa snaží zo všetkých síl riešiť problém a nastoliť poriadok, ale zároveň aj bezpečie (najmä pre rómske deti, ktoré sú vystavované patologickým životným podmienkam, často až životu nebezpečným). Väčšinová spoločnosť na čele s košickou samosprávou je zobrazovaná ako bezproblémová a altruistická, nakoľko Rómom pomohla pri vystavovaní (zabezpečili odvoz a tým čo sa nemali kam vrátiť, aj dočasné ubytovanie). Rómovia sú podľa tohto textu osoby, ktoré si vytvorili nelegálnu osadu na mieste, kde stáť nemohla, a nakoľko ich svojpomocné obydlia nespĺňajú atribúty domov, tak táto osada je pokladaná za nelegálnu skládku odpadu. A navyše sú to jedinci, ktorí sa nestarajú o svojich potomkov, čo dokazujú príklady o dieťati dohryzenom potkanmi na smrť a ďalšie prípady hovoria o deťoch, ktoré uhoreli pri požiaroch. Najväčší problém ale predstavujú krádeže kovových opláštení potrubí teplovodu pri osade. Marginalizovaná skupina ho predávala v zberných surovinách a takto ohrozovala mesto Košice odpojením od dodávok tepla.

Obraz neprispôsobivosti je vyjadrovaný opakovaním, že išlo o nelegálnu osadu, a ľudia tam žili v hrozných podmienkach, pričom stále bol zdôrazňovaný počet maloletých obyvateľov. To spôsobuje ešte negatívnejší pohľad na danú situáciu.

Neustály akcent na to, že väčšina obyvateľov nelegálnej osady má miesto trvalého pobytu mimo Košíc, vyvoláva pocit opodstatnenosti celej akcie vystavovania a zároveň sa vynára fakt, že tam ako „neobyvatelia“ Košíc nemali čo hľadať.

Skupina my je zobrazovaná zodpovedne, „nakolko sa snaží riešiť problém zavedením krízového štábu a o vyjadrenie k problematike požiadala aj úrad verejného zdravotníctva, hasičov a Železnice Slovenskej republiky. Pričom celá akcia bola podmienená nielen doteraz spomínanými faktormi, ale na základe spolupráce so spomínanými orgánmi sa identifikovalo vysoké riziko vzniku požiaru a takisto aj problematická dostupnosť techniky potrebnej na uhasenie možného požiaru.“

Ďalší problém, ktorý stavia marginalizovanú skupinu Rómov do nepriaznivého postavenia, je, že osada sa nachádza na pozemkoch súkromných vlastníkov.

Cieľom ponúknutých spravodajských článkov je zobrazenie „reality“, ktorá má spôsobiť dojem, že sa jedná o skupinu obyvateľov, ktorí žijú pomaly na smetisku a nie sú schopní sa o seba starať. Samotný primátor Košíc Richard Raši (hlavná postava skupiny my) uviedol, že prístrešky, v ktorých bývajú tieto neprispôsobivé osoby, nie je možné považovať za reálne stavby. V chatrčiach žijú stovky ľudí s deťmi bez vody, elektriny a základných hygienických potrieb. Vyjadrenia vyvolávajú v čitateľoch odpor, pretože nadobúdajú pocit, že Rómovia žijú na smetisku v špine a nevedia sa správať podľa konvencií našej spoločnosti. „V skutočnosti ide o nepovolenú skládku odpadu, na ktorej si neprispôsobivé osoby vytvorili provizórne prístrešia. Sú poskladané z odpadových materiálov, nevyhovujúcich z hľadiska ekologického, technického, požiarneho či hygienického.“

Pri detailnejšej analýze charakterizačných prostriedkov textov, je jasné, že sa jedná o konštruovaný súboj tých dobrých a tých zlých. Slovné spojenia vytvárajú dojem, že „my“ sme obeťami neprispôsobivej časti obyvateľstva, ktorá nás skoro pripravila o teplo v našich domovoch.

Na zdôraznenie ich nepostačujúceho obydlija sa v texte objavujú slová ako *chatrč*, *zlá statika*, *smetisko*, *nepovolená skládka* a podobne. Na zdôraznenie veľkosti sa objavuje stupňovanie adjektíva najväčší – pričom označujú veľkosť danej osady rôznymi pomenovaniami ako: *najväčšia z nelegálnych osád*, *najväčšia v Nižných Kapustníkoch*, *najväčšia košická osada* ... Efektom použitia týchto slov je vyvolanie dojmu prílišnej veľkosti osady, ktorá môže ohroziť bežných obyvateľov (popri tom osada mala 156 obyvateľov, z toho 93 dospelých a 63 maloletých). Zlé podmienky boli zvýrazňované slovnými spojeniami ako: *v hrozných podmienkach žili*, *obyvatelia chatrčí*, *vláčili celý svoj majetok na vozíkoch*. Toto zobrazenie podporilo nadradenosť dominantnej skupiny, ktorá udržiava právo a poriadok a zároveň sa prezentuje ako nadmieru dobrá a vyhovujúca pretože osobám, ktoré nemali kam ísť poskytla ubytovanie v sociálnom zariadení v Bernátovciach, a to aj napriek tomu, že tam žili nelegálne. Týmto činom dokazujú svoju dobrosrdečnosť a dištancujú sa od prejavov rasizmu.

ZHRNUTIE IDEOLOGICKÉHO ŠTVORCA

Košická samospráva kategóriou „my“ vťahuje na svoju stranu aj čitateľov a bežných obyvateľov, napr.: „...Budeme na jej likvidáciu potrebovať...“ a následne akoby vytvárala kategóriu, ktorá síce v textoch nezaznie, ale logicky z textov vyplýva, a to je transformácia kategórie „my“ do akéhosi „ja“ (bežný obyvateľ Slovenskej republiky) a následne zdôrazňuje prednosti, ktoré má samospráva, jej zamestnanci a členovia. Zdôrazňujú, že aj keď samotní neprispôsobiví obyvatelia škodia väčšinovému obyvateľstvu, aj napriek tomu sme schopní a ochotní im pomôcť (tí, čo nemali kam ísť, dostali ubytovanie v sociálnom zariadení). Na druhej strane ale často siahajú po kritike marginalizovanej skupiny a pripomínajú negatívne vlastnosti, ktorými je kradnutie, na základe ktorého, môžu Košice prísť o dodávky tepla; neľudské životné podmienky, nelegálna osada, pričom sú

pripomínané aj iné negatívne postoje, ktoré s vytvorením nelegálnej osady a krádežou nemajú nič spoločné, a to je hygiena, zanedbávanie starostlivosti o deti a smrť detí pri požiari.

Nielen ideologický štvorec, ale aj ostatné časti analýzy poukázali na rasovú zaujatosť košickej samosprávy s ohľadom na väčšinové obyvateľstvo Slovenska. Diskurzívna analýza svoj cieľ splnila, keď identifikovala prvky rasovej zaujatosti vo vybraných textoch.

ZÁVER

Problematika rómskej otázky je na Slovensku stále veľmi aktuálnou témou. Každá oblasť Slovenska vykazuje určité problémy s neprispôsobivými, a preto je pre majoritné obyvateľstvo táto téma veľmi žiadaná.

Konanie košickej samosprávy bolo rasovo zaujaté. Jej postup bol chybným krokom a v následnej komunikácii s médiami mala samospráva tendenciu túto zaujatosť vysvetliť, resp. dokázať, že to rasová zaujatosť nebola. Snažila priblížiť „bežným“ obyvateľom a získať ich na svoju stranu. Usilovala sa ich presvedčiť, že nemala inú možnosť, ako rómsku menšinu vystáhať. Jej argumenty boli zavádzajúce a marginalizovanú skupinu obyvateľstva vykresľovali v čom najhoršom svetle.

Čitateľovi sa natíska otázka, čo si o probléme myslí samotná autorka a aká je jej angažovanosť v téme. Kto v tomto prípade zlyhal? Košická samospráva ako rasovo zaujatá? Alebo samotní Rómovia, ktorí „ohrozovali“ teplo v Košiciach? Domnievam sa, že problém je na oboch stranách, ale za obzvlášť závažné považujem zlyhanie košickej samosprávy. Tá nielenže sa snažila zľahčiť svoje konanie a získať si minoritné obyvateľstvo na svoju stranu, ale snažila sa Rómov prezentovať v skreslenom svetle. Nedokážem „prekusnúť“, že miesto, kde žijú ľudia, bolo označené za nelegálnu skládku odpadu a na základe zákona o odpade bolo aj vystávané. Pokladám to za dehonestáciu dôstojnosti človeka a prikláňam sa k názoru, že to bolo porušenie ich ľudských práv. Rómov sa nezastávam. Uznávam, že majú v tomto probléme svoj podiel viny, ale to ešte nikomu nedáva právo označiť ich ako odpad! Ľudské práva prináležia každému, či už je to člen dozornej rady vo firme, alebo nejaký obyvateľ osady. Jedná sa o to, že politickí predstavitelia by si mali ctiť svojich občanov bez ohľadu na ich farbu pleti, vierovyznanie či etnickú príslušnosť. Kedy sa konečne naučíme žiť v harmónii s rómskym etnikom?

BIBLIOGRAFIA

- Bell, A. & Garrett, P. (1998). *Approaches to media discourse*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R & Vetter, E. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Van Dijk, T. A. (2003). *Critical Discourse Analysis*. In Schiffrin, D., Tannen, D. & Ehrenberger Hamilton, H., *The Handbook of Discourse Analysis*. Wiley Blackwell: Oxford.
- Van Dijk, T. A. (2002). „Multidisciplinary CDA: a plea for diversity“. In Wodak, R. & Meyer, M. (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Discourse as structure and process: a multidisciplinary introduction*. London: Sage Publications.
- Van Dijk, T. A. (1993). *Principles of Critical Discourse Analysis*. *Discourse and Society* 4 (2).

Použité články

- Jesenský, M. (2010, 5.11.). Policajti obžalovaní zo šikanovania rómskych detí: Sme nevinní. *Košický Korzár.sk*. Dostupné z <http://kosice.korzar.sme.sk/c/5625806/policajti-obzalovani-zo-sikanovania-romskych-deti-sme-nevinni.html>.
- Kornajová, A (2012, 10.3.). Rómovia z Trebišova volili 11, názov strany nepoznali. *Trebišovský Korzár.sk*. Dostupné z: <http://trebisov.korzar.sme.sk/c/6293941/romovia-z-trebisova-volili-11-nazov-strany-nepoznali.html>
- Nemec, M. (2012, 26.11.). Košice poslali osadníkov do Rakús, obec ich vrátila. *Popradský Korzár.sk*. Dostupné z: <http://poprad.korzar.sme.sk/c/6616027/kosice-poslali-osadnikov-do-rakus-obec-ich-vratila.html>
- Prušová, V. (2012, 17.9) Rómovia spod krásnej hôrky si domy nedajú. *Rožňavský Korzár.sk*. Dostupné z <http://roznava.korzar.sme.sk/c/6536501/romovia-spod-krasnej-horky-si-domy-nedaju.html>
- Sambor, M. (2012, 30.10.). Košice zlikvidovali nelegálnu osadu pri teplárni. *Košický Korzár.sk*. Dostupné z: <http://kosice.korzar.sme.sk/c/6587108/kosice-zlikvidovali-nelegalnu-osadu-pri-teplarni.html>
- SITA (2013, 10.1). Na Rómov sme zákon o odpadoch nepoužili, bráni sa mesto Košice. *Košický Korzár.sk*. Dostupné z: <http://kosice.korzar.sme.sk/c/6662083/na-romov-sme-zakon-o-odpadoch-nepouzili-brani-sa-mesto-kosice.html>
- SITA (2010, 27.1). Rómovia: Belousovovej výroky prispievajú k nevráživosti voči Rómom. *Sme.sk*. Dostupné z: <http://www.sme.sk/c/5212209/romovia-belousovovej-vyroky-prispievaju-k-nevrazivosti-voci-romom.html>

Politické nastolování agendy

Vojtěch Žák

„Masová komunikace je společenský proces, v němž se stejné sdělení (...) dostává mezi velké množství lidí. Množství vlastností těchto sdělení ovlivňuje, jaký počet lidí bude sdělení věnovat pozornost a vnímat alespoň část jeho obsahu. Zprávy na titulní straně novin mají přibližně dvojnásobné množství čtenářů než zprávy uvnitř listu.“
(McCombs 2009: 88-89)

Masová média představují hlavní spojnicí mezi politikou na té nejvyšší úrovni a veřejností. Pro politiky jsou důležitá mediální sdělení týkající se veřejného mínění, veřejnost sleduje stejná média, aby měla povědomí o činnosti politiků. Ještě silněji je tento vztah viděn v otázce mezinárodních vztahů, o kterých většina jedinců nemá jiné informace než ty, které získá z masmédií. (Soroka 2003)

Politici jsou voleni veřejností. Pokud chtějí být znovu zvoleni, musí si zajistit přízeň veřejnosti, zároveň ale musí dělat rozhodnutí, která jsou ovlivňována velkým množstvím faktorů, kupříkladu tlaky zahraničních politiků, makroekonomickými poměry atd., tedy faktory, které široká veřejnost nemusí a často nemůže vnímat, ani jim rozumět. Politik ovšem svá rozhodnutí musí prezentovat jako nejlepší možné rozhodnutí tak, aby je veřejnost vyhodnotila jako správná a podpořila jej i v následujícím volebním období.

Pokud ale politik prezentuje skutečnost určitým způsobem, znamená to, že ji nějakým způsobem upravuje, mění k obrazu svému – veřejnost se tedy nedozví skutečný stav věcí. Dostáváme se tedy k otázkám agenda setting čili nastolování agendy – tentokrát ne z pohledu médií, ale z pohledu politiků –, a k jeho druhé úrovni, framingu (rámování).

V této krátké stati přiblížím mezníky ve vývoji teorie agenda settingu právě se zaměřením na komunikaci mezi politiky a veřejností skrze média a navrhu, kam by se další vývoj mohl ubírat.

AGENDA SETTING: KDO OVLIVŇUJE KOHO?

Termín agenda setting se zrodil v roce 1968 ve studii dnes známé jako Chapel Hill Study, v níž se výzkumníci Maxwell McCombs a Donald Shaw pokusili ověřit hypotézu, že masová média nastolují agendu témat politické kampaně, protože ovlivňují, jak voliči vnímají významnost témat (McCombs, 2009; McComb - Shaw, 1972). Neprokázali tedy, že by média dokázala lidem vnutit určité názory, ale to, že dokážou lidi přesvědčit, co je důležité. Lidé považují za důležitá ta témata, kterým věnují noviny zvýšenou pozornost.

Tito výzkumníci se ale zaměřovali především na nastavování agendy médií¹. Brosius a Weiman (1996) se už snažili zmapovat celý masmediální komunikační proces. Došli k následujícímu kruhu ovlivňování: Opinion Leaders² -> mediální agenda -> veřejná agenda. Specificky na vztah mezi veřejností a politikou se zaměřil Paul Burstein (2003), který změřil, že vliv veřejného mínění není tak silný, jak dřívější výzkumníci předpokládali – politiku ovlivňuje jenom ve třech případech ze čtyř, když byl vůbec nějaký vliv zaznamenán.³ Stejně tak Soroka (2003) zpochybňuje význam veřejného mínění na politický rozhodovací proces. Důležitým faktorem je pro něj salience⁴ v rámci mediální agendy. To ale neznamená, že veřejné mínění by nemělo žádný vliv. Kupříkladu Shapiro (1983) připomíná, že pokud dojde ke změně veřejného mínění, dojde i ke změně zahraniční politiky. Vliv veřejnosti je ale výrazně větší u domácích témat, která mají větší salienzi.

Politici tedy jsou širokou veřejností ovlivňováni, asi ne tolik, jak bychom očekávali. Spolu s tím vyvstává druhá otázka, do jaké míry ovlivňují širokou veřejnost – její názory, chování, politická očekávání – sami politici?

FRAMING – JAK POLITICI OVLIVŇUJÍ MEDIÁLNÍ SDĚLENÍ

Brettschneider (2005) mluví o třech podkategoriích agenda settingu: *agenda building*, *agenda cutting* a *agenda surfing*, které nyní představíme v kontextu policy agenda setting. Agenda building odkazuje k záměrnému nastavování určitých témat – čehož jsme svědky v podstatě při každé volební kampani. Oproti tomu agenda cutting naopak představuje snahu odvést pozornost publika stranou od určitých témat. Důležité informace tedy před zraky publika zamlčují, nebo je marginalizují. Pokud tedy některý z aktérů nevyvine nadstandardní úsilí na jejich odhalení – ať už budeme mluvit o snaze druhého politika o diskreditaci prvního, o investigativní žurnalistice nebo o policejním vyšetřování – veřejnost se o těchto tématech nedozví. Konečně agenda surfing představuje snahu politiků využívat už nastavená mediální témata ke svým vlastním účelům, a to hlavně v případech, kdy už určitá témata agendy dominují skutečným světovým událostem (války, přírodní katastrofy, ekonomické krize atd.), a tudíž nemohou být z agendy „odstráhnuty“.

Mluvíme-li o *agenda surfing*, mluvíme v podstatě o *framingu*, tedy o tom, jak jsou určité oblasti rámovány. Framing odkazuje ke způsobu, jakým se jedinec vyjadřuje o určité věci nebo jevu. Jedná se o takzvaný *second level agenda setting* (druhá úroveň nastavování agendy), který vychází z teze, že média můžou lidi nejenom přesvědčit o tom, o čem mají přemýšlet, ale i jak o tom mají přemýšlet. (McCombs, 2009)

„Rámcovat znamená vybírat určité aspekty vnímané reality a zvýšit jejich významnost ve sdělovaném textu tak, že se prosazuje určitá definice problému, kauzální vysvětlení, morální hodnocení či také doporučené řešení popisované záležitosti.“

(McCombs, 2009, s. 103)

- 1 Rozlišujeme tři druhy nastolování agenda: nastolování agendy veřejností (nejpalčivější problémy, které se veřejnosti přímo dotýkají – kupříkladu zdražování potravin), nastolování agendy médií (je ovlivňován zpravodajskými kritérii, jako je negativita, vazba na společenské elity atd. – kupříkladu prezidentské volby) a nastolování agendy politiky, kterému se věnujeme v textu. (Dearing and Rogers, 1996.)
- 2 Opinion Leaders, čili názoroví vůdci, jsou silní uživatelé médií, kteří věnují bližší pozornost masmediím a mediálním obsahům. Názoroví vůdci usilují o svoji vlastní interpretaci aktuálních událostí, kterou následně redistribuují do svého okolí. Každý má „osobní vliv“, kterým ovlivňují proces mezi přímým účinkem mediální zprávy a reakcí publika na ni. Názoroví vůdci mají velkou schopnost ovlivnit lidský přístup a názor na určité věci. (Katz and Lazarsfeld, 1957)
- 3 Přehlídí ovšem vliv zájmových organizací, kterému se ovšem nebudeme věnovat ani my.
- 4 Salience, čili významnost, důležitost, jaká je přisuzována jednotlivým tématům agendy.

Jak říká McCombs (2009), koncept framingu může označovat jak konkrétní rámec mediálního obsahu, tak proces jeho tvorby v průběhu vzniku mediálního sdělení (například při získávání informací, které politik rámcuje k obrazu svému, nebo i později, kdy už novinář formuluje samotné sdělení).⁵

DOPAD FRAMINGU

V celé osmé kapitole své knihy *Agenda setting* (2009) se McCombs zabývá různými výzkumy, které dokazují dopad mediálních sdělení na jejich recipienty. Dochází k tomu závěru, že existují závažné důkazy k tomu, že agenda setting první úrovně (významnost mediálních témat a jejich změna) ovlivňuje, to jak recipienti tato témata vnímají. Agenda setting druhé úrovně má zase vliv na názory, které si na tato témata lidé utvářejí, a konečně v případě některých (převážně rizikových) témat ovlivňuje i jejich každodenní chování.

„*Postoje a jednání se obvykle řídí poznáním – co člověk ví, co si myslí, čemu věří.*“ (McCombs, 2009, s. 174) Ačkoliv máme přístup k velké základně informací, lidé primárně věnují pozornost jenom tomu, co je zajímavé. Pokud o danou věc nemají zájem, nemají ani důvod dohledávat si k nim další informace. I politici a další elity jsou konzumenty mediálních sdělení, ale na rozdíl od běžného publika musí být z povahy své profese také odborníky na příslušná témata (potažmo se odborníky alespoň obklopovat). Informace tedy přijímají z více zdrojů než jenom z médií. Oproti tomu pro široké publikum představují masmédi hlavní zdroj informací. Podle Druckmana (2001) zakládají občané své politické preference na arbitrárních informacích. Elity sázející na vliv mediálních sdělení mohou kalkulovat s nedostatečným informačním backgroundem příjemců sdělení. Navíc mohou počítat s tím, že ani poté, co zprávu vyslechnou, si majorita recipientů nepůjde dohledat další informace z odborné literatury, případně z většího množství zdrojů. Elity proto mohou využívat framingu k tomu, aby společnost manipulovaly. Pokud vyjdeme z této teze, můžeme předpokládat, že pokud mají politici na něčem zájem, prezentují (rámuji) určitou věc určitým způsobem. Podle toho, jak jsou určité události rámovány, je publikum i vyhodnocuje.

VÝCHODISKA

Na začátku eseje jsme si ukázali, že veřejnost nemá na politiky tak velký vliv, jak bychom mohli očekávat. Naopak média mají velký vliv na to, co lidi považují za důležité, i na to, čemu věří. Otázkou je, jak velký vliv mají politici a jiné elity na média, potažmo jak dobře jim dokážou podstrčit své názory.

Pojďme si představit hypotetickou situaci, kdy jsou si politici dobře vědomi toho, že mohou skrze média veřejnost manipulovat, pokud dokážou podsouvat médiím informace takovým způsobem, aby novináři nepoznali, že jsou politiky manipulováni. Nejedná se o nic nereálného. Jak si pamatují ze své novinářské praxe, tvorba mediálního obsahu je limitována primárně časovými a ekonomickými faktory – zprávy musí být vydány rychle a levně. Média nemají peníze pro opravdovou investigativní novinářinu. I proto

5 Framing lze navíc vnímat ve dvou úrovních: jako framing v komunikaci a framing v myšlení. První odkazuje k tomu, jakým způsobem lidé rámuji komunikované sdělení. Kupříkladu politici, kteří během své politické kampaně zdůrazňují ekonomické záležitosti, užívají „ekonomického rámce“, kterým se snaží diváka přesvědčit, že ekonomické záležitosti s daným problémem souvisí. Framing v komunikaci pak ovlivňuje framing v myšlení – to, jakým způsobem rámuje určitě osobnost, situace či jevy v naší hlavě. Kupříkladu, když někdo vyhodnocuje politické kandidáty na základě jejich postoje k ekonomickým záležitostem, je „ekonomický rámec“ v jeho mysli (kam ale mohl být vsazen framingem v komunikaci). (Druckman 2001) Na framing v myšlení je sice dobré pamatovat, není ovšem tím, čím se tato práce chce zabývat. Relevantní je pro ni naopak framing v komunikaci a to, jak ho politici mohou využít.

jsou novináři tlačeni k rychlým výsledkům. Novináři proto preferují jisté zdroje informací, které představují političtí mluvčí nebo politici samotní. Novináři se tak často spolehnou na background, který dostanou od dané osoby, a i když věnují více pozornosti zmapování problému, nemají doopravdy dostatek času k tomu, aby ho nastudovali a hlouběji problém pochopili. Rámec zpráv, které vytváří, je ovlivněn rámcováním v jejich hlavách – a to může být snadno ovlivněno právě politikem, od kterého informace získávali. Je to totiž hlavně politik, kdo představuje hlavní zdroj politických informací pro novináře.

Pokud tedy politik dokáže vyvolat v davu pocit, že jeho jednání je to správné – řadový občan nezná měřítko, jimiž by poměřoval správnost či nesprávnost politického rozhodnutí, jeho jediným měřítkem jsou následné problémy –, je naše demokratická společnost jenom maškara, pod níž se skrývá čistá oligarchie. Politici si dělají, co chtějí, protože kontrolní mechanismy v podobě médií a společnosti nejsou schopny plnit svoji funkci a prohlédnout politické chování. Nedostatečná kontrola politiků je dána nedostatečným povědomím veřejnosti o politickém rozhodovacím procesu, informačním přetížením moderního věku, i nedostatečnou transparentností v institucích veřejné správy.

Do hry samozřejmě vstupují i takové proměnné, jako je politický boj o moc, kdy sdělení od politika soupeře mediované skrze stejné nebo jiné médium, naruší zarámování agendy, o něž politik usiloval. Otázkou je i specifický vliv konkrétních politiků a společenských elit na konkrétní média.

K prokázání vlivu politického framingu na mediální komunikaci by bylo nutné provést pozorný výzkum. Takový výzkum by musel mít několik fází. V první fázi by mělo dojít k důsledné analýze sledovaného případu. Ve druhé k analýze přístupu zaujímaného konkrétním politikem či politiky a to na základě dostupných zdrojů a rozhovorů s politiky. Ve třetí fázi by musela být zmapována vybraná média a vyzorovány a porovnány rámce, které v souvislosti s tímto případem média vytváří. Konečně ve čtvrté fázi by bylo třeba komparovat, do jaké míry je jednotlivé rámce prolínají.

REFERENCE:

- Brettschneider, F. (2005). Massenmedien und Wählerverhalten. In Althaus, Marco (ed.). 2005. Kampagne! Neue Strategien für Wahlkampf, PR und Lobbying. Münster: Lit, pp.45–64.
- Brosius, H. B. & Weimann, G. (1996). Who Sets the Agenda: Agenda-Setting as a Two-Step Flow. *Communication Research*, 23 (5), 561-580.
- Burstein, P. (2003). The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. *Political Research Quarterly* 56 (1), 29 – 40.
- Dearing, W. J., & Rogers, M. E. (1996). *Agenda-Setting*. London: Sage.
- Katz, E., & Lazarsfeld, F. P. (1957). *Personal influence*. New York: Free Press.
- McCombs, M. (2009). *Agenda setting. Nastolování agendy – masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál.
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly* 36 (2), 176-187.
- Shapiro, R. & Page, B. (1983). Effects of Public Opinion on Policy. *The American Political Science Review* 77 (1), 175-190.
- Soroka, S. N. (2003). Media, Public Opinion, and Foreign Policy. *Harvard International Journal of Press/Politics* 8 (27), 27-48.

Milan Kundera aneb Co zmůže literatura? Soubor statí o díle Milana Kundery

Karolína Bělohlávková

BOHUMIL FOŘT, JIŘÍ KUDRNÁČ, PETR KOLOUŠEK /EDS/. 2012. MILAN KUNDERA ANEB CO ZMŮŽE LITERATURA?
SOUBOR STATÍ O DÍLE MILANA KUNDERY. BRNO: HOST. 316 STR.

O pravděpodobně nejznámějším českém žijícím spisovateli bylo již napsáno nespočet odborných statí, článků a dalších textů. Většina z nich se věnuje především tematické výstavbě literárních děl, použitému tvarosloví a mnohým dalším detailům, o kterých možná ani samotný autor neví nebo o něm nesmyslel podobně jako literární teoretici a badatelé. Všechna díla jakéhokoli spisovatele budou od jisté chvíle naprosto nepřístupná kvůli velkému množství různých interpretací, které často ovlivní čtenáře a mohou také ovlivnit hlavní vyznění díla. Tvorbě Milana Kundery jsou věnovány např. tyto publikace: *Svět románů Milana Kundery Květoslava Chvatíka* (1994), *Milan Kundera* Heleny Koskové (1998) a *Vyprávět příběh. Naratologické kapitoly k románům Milana Kundery* Tomáše Kubíčka (2001). Jedná se pouze o výběr knih, které se zabývají jednotlivými prvky v dílech M. Kundery. Snadno lze nalézt i publikace esejistického charakteru, patří mezi ně *Cesty a rozcestí* Milana Jungmanna (1988), *Hledání ztracené generace* Heleny Koskové (1996) a *Slova a ticho* Sylvie Richterové (1991).¹

Zároveň je důležité zmínit i fakt, že sám Kundera svá díla podrobil rozboru lingvistickému a kompozičnímu. Věnoval se všem překladům, aby co nejvěrněji připomínaly originál. Každý literární badatel, který přistupuje k jeho dílům, musí mít na paměti, že sám Kundera mu vytyčil hranice bádání.

Tvorba a samotná osobnost spisovatele Milana Kundery vzbuzuje i po letech mnoho pozornosti. Tu dokazuje i třídenní mezinárodní konference s názvem *Milan Kundera aneb Co zmůže literatura?* uspořádaná v květnu 2009 byla v Brně. Mezi pořádající instituce patřila Masarykova univerzita, Karlova univerzita, JAMU či Université Lumiére Lyon 2. Konference se zúčastnilo na tři desítky badatelů, českých i zahraničních. V roce 2012 vydalo nakladatelství Host pod stejným názvem soubor statí a příspěvků z konference, kterému je věnována tato recenze.

¹ Je známo, že M. Kundera odmítá připustit, že se v jeho dílech odráží jeho osobní život. Často přesně vytyčuje, co s dílem zamýšlel, takže literární teoretici, badatelé a čtenáři nemají moc šancí na únik z této cesty.

Publikace je rozdělena do čtyř tematických oddílů. Do oddílu prvního jsou zařazeny příspěvky, které se zabývají literárními a filozofickými aspekty díla M. Kundery, oddíl druhý je věnován Kunderově esejistické tvorbě, oddíl třetí má název Milan Kundera v recepci: kritické i osobní, v posledním oddílu jsou pak statě týkající se intermediálních a intertextových souvislostí. Publikace je určena zájemcům o hlubší poznání Kunderova díla, nikoli jen o osud hlavních hrdinů. Nejedná se o soubor statí, který by kompletně doplňoval bádání o spisovatelově díle, ale je to výborný zdroj dalších informací a často stěžejních myšlenek. O společném tématu a záramování nemůže být pochyb.

První oddíl s názvem *Literární a filozofické aspekty díla Milana Kundery* obsahuje dvanáct příspěvků² a zároveň je také nejobsáhlejším oddílem sborníku. Nejčastěji se příspěvky vztahují k *Žertu* a *Nesnesitelné lehkosti bytí*. Vyzdvihla bych především stať od Gertraude Zandové s názvem *Modelování čtenáře v díle Milana Kundery – na příkladu románu Nesnesitelná lehkost bytí*. Studie se zabývá naratologickými otázkami a problematikou recepcí v díle M. Kundery, kde autorka zaznamenala autorské strategie, které vytváří pre-interpretace pro čtenáře. Autorka svou teorii opírá především o poznatky z textu Tomáše Kubíčka (viz výše) a aplikuje na vztah vypravěče a čtenáře. Tento vztah se vyznačuje tím, že vypravěč má výraznou autoritu, a zároveň vytváří intimitu tohoto spojení. Vypravěč vystupuje jako esejista, vnímáme ho jako prezentaci autora samotného. „Tím, že se upevňuje identita vypravěče, esejisty a reálného autora, stvrzuje se autorita vypravěče.“ (s. 90). Zandová zkoumá, jakými prostředky autor zapojuje a instruuje čtenáře. Autor využívá svých znalostí z různých oborů (hudba, filozofie atd.), tím si u čtenáře ještě více pomáhá v upevňování své autority. Mnohokrát také autor odhaluje svůj pracovní postup, tím navozuje blízký vztah se čtenářem, který mu důvěřuje. Takto přistupuje Kundera ke čtenáři často. Dále také využívá řečnických otázek, komentářů, vysvětlivek v závorkách, které mají nasměrovat čtenáře ke správné interpretaci. Všechny tyto prvky vyvolávají u čtenáře iluzi, že je hodnotným spolutvůrcem, což ovšem není pravda. Autor je jediný, kdo má nad textem kontrolu. Čtenář je v tomto románu výrazně před-modelován, „modelový čtenář je determinován výlučně textem samým.“ (s. 94). Zandová přináší zajímavý pohled na texty M. Kundery, který by mohl zaujmout větší část čtenářské obce. Na vcelku malém prostoru autorka otevírá témata, která možná nejsou pro všechny čtenáře známá. Kundera si hraje se čtenářem, manipulace je promyšlená. Jak vlastně čtenář pozná, jestli se nachází ve vymezených hranicích interpretace, nebo už je překročil? Jak může číst Kunderovy texty a ubránit se iluzivní hře? Je vůbec možné se ze hry vymanit? Tyto otázky nás mohou napadnout při čtení textu Zandové a bylo by skvělé na ně dostat odpověď, leč to se zřejmě kvůli omezenému rozsahu studie nestane. V tomto případě by bylo vhodné nastudovat si i další literaturu věnující se Kunderově manipulaci se čtenářem.

V prvním oddílu se další příspěvky věnují např. tvarosloví *Žertu*, fenomenologické stopě v díle, Alkinoově výzvě a mnohým dalším tématům, která pomáhají dotvářet obraz o díle slavného spisovatele.

Druhý oddíl s názvem *Esejistická tvorba Milana Kundery* přináší příspěvky od Milana Suchomela, Thomase Pavla a Ondřeje Sládka. Příspěvky se zabývají esejí, románovou ironií mezi neúmyslností a neúspěchem (pokus o interpretaci *L'Art du roman*), stať se týká fikce a skutečnosti. Příspěvek druhý je sice napsán poutavě, ale nesleduje téma do hloubky. To je způsobeno jeho krátkostí, jež je pečlivějšímu průzkumu tématu nepříznivá. Interpretace je spíše nastíněna, jedná se spíše o převyprávění toho, co už Kundera napsal v *L'Art du roman*.

2 Autoři statí: Sylvie Richterová, Hana Voisine-Jechová, Helena Koksová, František Všetická, Jiří Koten, Aleš Haman, Jan Tlustý, Gertrauda Zandová, Bernard Vibert, Tomáš Kubíček, Lakis Prodiguis, Jakub Češka.

Třetí oddíl s názvem *Milan Kundera v recepci: kritické i osobní* považují za stěžejní část celého sborníku. Vyzdvihla bych především statě Guye Scarpetta, Martina Petrasy a Mojmíra Grygara. Věnují se v nich spisovatelově boji s řazením do kolonky „totalitní kronikář“. Příspěvek Martina Petrasy *Tři období recepce díla Milana Kundery ve Francii* shrnuje ohlasy francouzské kritiky, která se pokoušela Kunderovo dílo typologizovat. Již v 80. letech minulého století čelil Kundera kritice, že manipuluje se čtenářem. Je mu vytýkáno, že si přizpůsobuje československou realitu tak, aby se podbízel západnímu čtenáři (Milan Jungmann). Petras tvrdí, že je to přehnané. Souhlasí s názorem Martina Rizeka, který tvrdí, že jde „o pozvolný proces, kdy spisovatel hledá svou pozici v literárním poli, které mu pro jeho původ a tematiku nabízí místo na okraji.“ (s. 172). Petras rozlišuje tři období recepce Kunderova díla ve Francii. První je spojeno s vydáním *Žertu* a jeho velkým úspěchem (předmluva od Louise Aragona). A právě Aragon vnímal román především jako román „svědectví“, což Kundera samozřejmě primárně vůbec nezamýšlel. Druhé je spojeno s vydáním *Nesmrtelnosti*, která byla přijata s rozpaky. Čtenářům opět ukazuje, jak mají číst jeho texty, a zároveň kritika řeší problém, kam Kunderu zařadit.

Kritici se shodují na tom, že Kunderu jako Francouze nevnímají, protože on sám se tak nevnímá, a to samé aplikují i na jeho češství. Řeší také otázku překladů jeho děl, které nejsou vnímány pozitivně. Poslední třetí fáze recepce se obrací k otázce, zda je Kundera Čech nebo Francouz. Petras cituje Nancy Hustonovou, která tvrdí, že Kundera odmítl svou bývalou identitu (s. 191). Xavier Galmiche s ní souhlasí v tom, že v Kunderových románech je časté vyjádření nejistoty v příslušnosti k národu. Kritici se shodují, že to chtělo/chce čas, aby byl Kundera přijat mezi francouzsky píšící spisovatele (prochází procesem stabilizace). Tento příspěvek obsahuje mnoho citací od francouzských kritiků.

Příspěvek Mojmíra Grygara *Stěny (úvaha poněkud vzpomínková)* se věnuje přínosu Kundery. Ten tkví v tom, že přináší témata k zamyšlení, k probádání, vytváří nové otázky na poli zdánlivě vyřešených témat, nastavuje zrcadlo a dává do pohybu kritické myšlení. Stať nepřináší prakticky žádnou novou myšlenku, opakuje se často v tématech, která už byla v knize nastíněna a popsána. V tomto případě se skutečně jedná o „vzpomínkový“ příspěvek.

Do posledního čtvrtého oddílu nesoucího název *Milan Kundera v intermediálních a intertextových souvislostech* byly zařazeny studie Piotra Sadkowského, Martina Rizeka, Lubomíra Machaly, Petra Bubeníčka, Tibora Žilky a Anny Žurawské. Statě od Petra Bubeníčka *Blízká, či vzdálená adaptace? Dva filmové prepisy Kunderových próz* a Tibora Žilky *Filmová podoba literárního díla se věnují filmovým zpracováním Kunderových románů Nesnesitelná lehkost bytí a Žert* (pouze Bubeníček). Bubeníček se věnuje kontextu vzniku románů a převedení próz do filmové podoby. U filmu *Žert*³ je hned na začátku poskytnuto tvrzení, že film vychází z vybraných motivů románů a že Milan Kundera spolupracoval na scénáři. Naopak *Nesnesitelná lehkost bytí*⁴ zdůrazňuje spíše nezávislost na románu, uvádí se jen, že vychází z vybraných motivů románu. Tento film byl určen pro masové publikum, kritika ho napadala kvůli velké odchylce od myšlenek literární předlohy. Kundera po uvedení tohoto filmu zakázal veškeré další adaptace svých děl. Bubeníček vyslovuje hypotézu, že v dnešní době by se mohli najít kreativní lidé, kteří by byli schopni dobře zpracovat film stejně esteticky hodnotný jako jsou Kunderovy knihy. Tibor Žilka zkoumá prvky kompozice a intertextuality v románu, strukturu filmu. Studie se opírá o Kunderovy názory, o jeho výklad románu, což dokazuje neformálnost textu. Žilka se snaží o shrnující poznatky, ale v tomto případě to není úplně šťastné. Tento příspěvek by si zasloužil hlubší zpracování především proto, že se jedná o jediné dvě statě, které jsou

3 Jaromír Jireš, 1968, 77 minut.

4 Philip Kaufman, 1988, 166 minut.

věnovány právě filmovým zpracováním Kunderových knih. Často jsou texty s podobným námětem přijímány mezi čtenáři s nadšením. Ne všichni četli všechny Kunderovy eseje, ale většina viděla filmové verze *Žertu* a *Nesnesitelné lehkosti bytí*.

Soubor statí je dobře rozdělen do čtyř oddílů, jednotlivé texty jsou vhodně rozřazeny podle podobných tematických rysů. Jedinou výtku mám ke grafickému zpracování obsahu, který je na první pohled nepřehledný. Kniha zpracována precizně, čtenářsky je přístupná. Samotné příspěvky většinou nepřesahují deset stránek. Studie se vyjadřují k různým tématům týkající se díla Milana Kundery, z tohoto pohledu je nutné na ně pohlížet spíše jako na dílčí texty. Pokud se chce čtenář zabývat problematikou textů M. Kundery více, doporučuji nastudování jiných publikací. Tato kniha již počítá s tím, že se čtenář v dosavadním literárním bádání zaměřeném na Kunderovo dílo orientuje. Soubor je spíše doplňující a inspirující k dalšímu studiu. Není možné, aby příspěvky postihly celou šíři tématu, které si autoři zvolili. Jedna typografická chyba se vyskytla hned v úvodním slovu, kdy věta končí místo klasické tečky dvěma tečkami. Monografie byla vydána poté, co francouzské nakladatelství Gallimard uspořádalo a vydalo soubor patnácti děl M. Kundery doprovázených kritickým komentářem literárního vědce Françoise Richarda. Tento krok pravděpodobně vyřešil ono nejasnou otázku identity spisovatele. Tím se zařadil mezi významné evropské a světové autory a jeho dílo získalo definitivní podobu.

ODKAZOVANÁ LITERATURA

- Češka, J. (2005). *Království motivů: motivická analýza románů Milana Kundery*. Praha: TOGGA.
- Chvatík, K. (2008). *Svět románů Milana Kundery*. Brno: Atlantis.
- Jungmann, M. (1988). *Cesty a rozcestí kritické stati z let 1982-87*. Londýn: rozmluvy.
- Kosková, H. (1996). *Hledání ztracené generace*. Praha: H&H.
- Kosková, H. (1998). *Milan Kundera*. Praha: H&H.
- Kubíček, T. (2001). *Vyprávět příběh. Naratologické kapitoly k románům Milana Kundery*. Brno: Host.
- Le Grand, E. (1998). *Kundera aneb Paměť touhy*. Olomouc: Votobia.
- Richterová, S. (1991). *Slova a ticho: eseje o české literatuře*. Praha: Československý spisovatel.

Fenomén športu zo sociologickej perspektívy

Monika Grečková

ALEŠ SEKOT. (2006). *SOCIOLOGIE SPORTU*. BRNO: MASARYKOVA UNIVERZITA A PAIDO.

Publikácia *Sociologie sportu*, ktorá vyšla v rámci výskumnej a publikačnej činnosti Fakulty športových štúdií Masarykovej univerzity, je určená najmä študentom či pedagógom danej fakulty, ako základná prehľadová príručka v oblasti športu. Keďže sa však zameriava i na vzťah športu a masových médií, môžu ju tak isto využiť študenti mediálnych štúdií.

Aleš Sekot (nar. 1947)¹ je sociálnym vedcom, ktorý v súčasnosti pôsobí ako profesor na Fakulte športových štúdií v Brne, konkrétne na Katedre spoločenských vied v športe v Brne. V minulosti pracoval ako odborný asistent na Fakulte športových štúdií v Brne, vykonával samostatnú reklamnú činnosť a pôsobil na Sociologickom ústave SAV v Bratislave. Okrem iného je autorom publikácií ako *Sociologie sportu: Aktuální problémy* (2013), *Fair play ve světle problémů současného sportu* (2012) alebo *Sport a společnost sociologickou perspektivou zemí višegrádske skupiny* (2012).

Autor prináša pohľad na šport primárne zo sociologického hľadiska, čo je v priebehu publikácie doplnené o ekonomické či kultúrne aspekty tejto problematiky. K primárnym teoretickým východiskám, z ktorých Sekot vychádza, patrí funkcionalistická teória, teória konfliktu, kritická teória alebo kritická feministická teória.

V súvislosti s tým cituje teoretika Peliša (2003) tvrdiaceho, že „kritický pohľad na súčasný stav sociologického bádania na pôde športu dovoľuje zhrnúť, že táto oblasť bádateľského záujmu trpí určitým nedostatkom rozpracovania svojho teoretického potenciálu. Je orientovaná skôr empiricky, lebo úspešne aplikuje sociologické metódy a techniky, zatiaľ čo jej prínos teoretickému skúmaniu je často len vedľajším produktom“ (Pališ 2003, s. 147 in Sekot, 2006, s. 45). V nadväznosti na to Sekot vyslovuje svoj primárny cieľ publikácie, mieni: „zhromaždiť čo najviac sociologických informácií o športe a podrobiť ich kritickému pohľadu, prispieť k čo najkomplexnejšej ilustrácii farebných vzťahov športu a spoločnosti“ (Sekot, 2006, s. 13).

Popri teoretickom úvode do danej problematiky obsahuje titul i výsledky empirických štúdií z oblasti športu za posledné roky. Hoci prináša množstvo výsledkov zo zahraničných štúdií, bolo by prínosné, ak by publikácia obsahovala viacero výskumov z domáceho prostredia. Vzhľadom na to, že fenoménu športu je v českom sociálnovednom kon-

¹ životopis vid' <https://is.muni.cz/auth/osoba/sekot?so=nx#cv>

texte venovaná len skromná výskumná pozornosť, je samozrejme možné, že sa tak deje z prostého dôvodu neexistencie týchto výskumov.

Úvodná kapitola obsahuje pohľad na šport ako na sociologický fenomén.

K autorom, z ktorých Sekot v texte primárne vychádza, patrí Jay Coakley, Jennifer Hargreaves, Eric Dunnig, Michael Novak či Carol Flake. Sekot pripodobňuje šport nielen k jedinečnej pohybovej aktivite a hernej situácii, ale zároveň tvrdí, že je i významným sociologickým javom. V tomto možno s autorom súhlasiť, pretože šport tvorí súčasť každodenného života členov spoločnosti – nielen vo forme aktívnej (napr. praktizovanie športu), ale aj vo forme pasívnej (napr. sledovanie športových udalostí).

V konceptuálnej diskusii na tému šport Sekot skrz štúdiu M. Novaka („The Joy of Sports“, 1976), pripodobňuje šport k náboženstvu. Hoci na jednej strane poukazuje na to, že šport má v istej miere náboženskú povahu, na druhej strane cituje autora Flake, ktorý tvrdí, že „Ježiš Kristus sa z učiteľa stal Kristom súperom“ (Flake 2000, s 162 – 168 in Sekot, 2006: 20). Z nášho pohľadu autor dostatočne nevysvetľuje to, ako danú paralelu myslí.

V ďalšej časti sa Sekot venuje vzťahu športu a socializácie. Prináša porovnanie vrcholového a rekreačného športu, kde možno oceniť prepájanie týchto subkategórií s funkcionalistickou, kritickou teóriou či teóriou konfliktu. Popisuje aj mocenské vzťahy panujúce v tejto oblasti a neopomína spojenie športu s negatívnymi javmi ako je násilie, negatíva alebo hostilita.

Za pozitívum publikácie možno pokladať autorovo zaradenie tretej časti Sport a mládež, v ktorej prináša výsledky i domácich výskumov z oblasti školstva Českej republiky.

Sekot sa ďalej venuje vzťahu športu a voľného času, čo môže na jednej strane v spojitosti s predchádzajúcou kapitolou predstavovať zaujímavé čítanie najmä pre dospelávajúce publikum. Avšak na druhej strane táto časť vykazuje isté nedostatky. Sekot si kladie otázku, o ktorej sociológia bez výsledkov diskutujú už mnohé roky: „*Má človek vo vyspelej modernej spoločnosti skutočne dostatok času a je voľný čas vôbec symptomatickým znakom dneška?*“ (Sekot, 2006, s. 172). V tomto smere by bolo vhodné, ak by autor doplnil prehľad myšlienok iných odborníkov o vlastný komentár a stanovisko.

Autor prepája koncept komercializácie, médií a športu či súvislosť medzi športom a globálnym biznisom, čo je predmetom piatej kapitoly, ktorá rozpracováva vzťah športu a masových médií. Poukazuje nielen na pozitívne atribúty, ale aj na negatívne atribúty športu. Text je doplnený o praktické ukážky z viacerých štúdií. Za nedostatok danej kapitoly možno označiť to, že Sekot sa pri uvádzaní jednotlivých príkladov pôsobenia masových médií na šport a naopak zameriava prevažne na príklady z televízneho vysielania (napr. s. 205, 229).

Hoci je pravdou, že televízia patrí k najdôležitejším hýbatelom zmien v oblasti mediálneho pôsobenia, väčší prínos by kapitola dosiahla začlenením väčšieho počtu príkladov rozličných typov médií do jej obsahu.

Avšak v tejto kapitole sa nachádzajú celky, ktoré obsahujú základné informácie o vzťahu masových médií a športu, a skrz ne oboznamujú čitateľa s pojmami, ktoré tvoria neoddeliteľnú súčasť tohto vzťahu, čo možno považovať za pozitívum.

Sekot nezabúda na čoraz viac rozširujúci sa pojem *globalizácie* a v šiestej kapitole po-

jednáva o globálnych hľadiskách, ktoré sa udomácnili v oblasti športu. V tejto súvislosti možno vyzdvihnúť autorovo prepojenie globalizácie s pojmom olympizmus. Tvrdí, že „i šport na pôde globálne pôsobiaceho olympizmu zohráva nezastupiteľnú úlohu v úsilí plnejšieho rozvoja etnických a rasových minorít, keď športové aktivity svojím univerzálnym hodnotovým zakotvením prispievajú v vedomí, že všetky kultúry majú porovnateľnú hodnotu a sú si rovné...“ (Sekot, 2006, s. 279).

Okrem vyššie spomínaného Sekot vyčleňuje priestor téme, o ktorú prejavuje širší bádateľský záujem hlavne kontext genderových štúdií v posledných desaťročiach. Predmetom danej kapitoly je vzťah žien a športu. Sekot demonštruje, že „keď dnes navštívime dobre zásobenú knižnicu a preberieme sa knihami zaoberajúcimi sa športom, tak nepochybne zistíme, že väčšina z nich sa týka mužských športov či mužských športových hviezd“ (Sekot, 2006, s. 315). Z toho dôvodu sa vo svojej publikácii pokúša zaradiť časť týkajúcu sa primárne ženským športovkyniam. Ponúka pohľad na ženy a šport v historickej perspektíve a prechádza až k ženskému športu na prahu nového tisícročia. Záver kapitoly obsahuje výskumy o športovkyniach a športovcoch v tlačenej médiách.

V poslednej kapitole, sa autor zameriava na budúci vývoj športu. Polemizuje o ďalšom rozvoji vrcholového či rekreačného športu. Sekot sa teda síce venuje budúcemu rozmachu športu, no na druhej strane v publikácii chýba kapitola, v ktorej by venoval aj jeho histórii – primárne zameranej na české prostredie. Autor neuvádza, ako sa vyvíjala zo sociologickej perspektívy oblasť športu za komunistického režimu a aké zmeny priniesol jeho pád.

Hoci titul prispieva k obohateniu sociologickej oblasti so zameraním na športovú tematiku, popisuje vzťah mládeže a športu či žien a športu, nezahŕňa ďalšiu sociálnu skupinu, o ktorej by bolo zaujímavé informovať. Sekot sa v publikácii Sociologie sportu konkrétnejšie nevenuje handikepovaným ľuďom a ich rolu v športovej oblasti. Ti majú svoje zastúpenie na mnohých športových udalostiach, ako napr. paraolympijské hry. Rozoberaná publikácia by mohla obsahovať kapitolu venujúcu sa vzťahu športu a handikepovaných ľudí alebo porovnaním športovcov bez handikepu a športovcov s handikepom – aké sú rozdiely medzi podmienkami, ktoré majú obe skupiny pri vykonávaní športu? So zameraním na ich mediálnu reprezentáciu by sa kapitola mohla zaoberať tým, ako sú handikepovaní športovci zobrazovaní skrz médiá, teda ako médiá prezentujú handikepovaných športovcov oproti športovcom bez handikepu?

V celkovom merítku titul predstavuje aj napriek niektorým výhradám užitočný úvod do sociológie športu. Možno zhrnúť, že cieľ, ktorý si autor na začiatku vytýčil, splnil, keďže publikácia skutočne prináša množstvo sociologických pohľadov na danú problematiku a aj ich kritickú reflexiu. Hoci kniha vyšla v roku 2006, tak v čase jej vydania, je i dnes základným sprievodcom zhrňujúcim kľúčové aspekty sociológie športu. Možno ju odporučiť všetkým priaznivcom športovej tematiky – je vhodná pre laickú verejnosť, svoje uplatnenie nájde na akademickej pôde alebo v odbore mediálnych či genderových štúdií.